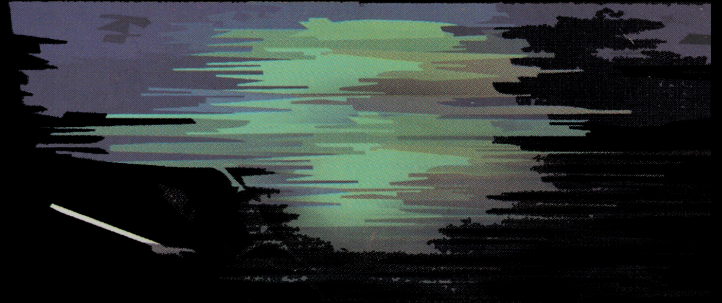
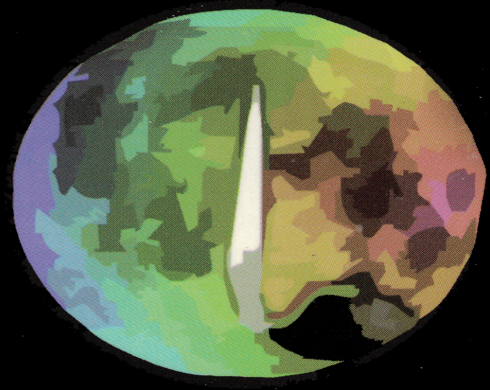

دیوا بے سمندروں پار

پشورا سنگھ ڈھلوں

دیوا بے سمندروں پار

پشورا سنگھ ڈھلوں

www.PashauraSinghDhillon.com

ماں بولی ریسرچ سینٹر، لہور

Maan Boli Research Center, Lahore

ماں دی ناں !

ویروا

کوی اَتے کویتا
کوٹا دی کہانی
دُعا
کوٹاواں اَتے گیت

- 25 کیہ رکھیے ناں اس عالم دا
28 پینگھاں کتھے پاواں
31 تلی تے سیس
33 سے دی ڈاچی
35 اسیں پاہو بنے
37 پیار دا گنا پھل
39 تیری میری سانجھ
41 چڑھن ہارا دن
43 ستمبر 2010
45 یاد پتھر
47 جے رگھ ہی نہ رہے
49 گیت لکھدا ہاں
52 ہندوستان دے بھاگ
55 پگڑی سنبھال جٹا
57 ادبی خانہ جنگی دے ناں
59 کلا قدرت
61 تیری دید
63 چکی
65 دل
67 ڈائینوسار دا گوج
69 شاہدی چاننی دی
71 وقت دی پہچان
73 بے وسای قلم

- 75 جاؤ وکری
 77 کاہدی لوءِ
 79 ناراض کافی
 81 ہمتِ مرداں
 83 مسیحا
 85 سورجاں ویڑھے
 86 لیکھا جوکھا
 87 بُجھدی بلدی
 88 میں جگنو ہاں
 89 ربّ ورگا بھرواسا
 90 بندے دے بھاگ
 91 بستی رہن والی ہے
 92 جے پتر ہٹاں تے
 95 پیر کھڑاواں
 97 بُت دی شلاگھا
 99 چھج
 101 غدری بابے
 107 نواں جگ
 105 پیسہ پیر نہیں
 107 تاں مناں
 109 سُن امبر شہزادیئے
 114 روح میرے پنجاب دی
 119 آ کندیا تینوں سینے لاواں
 122 قربانی
 123 ٹھلھدا نہیں دریا
 124 اوہی ہے ایہہ ستارہ
 126 تُوں ساتھوں مکھ نہ موڑیں
 128 چھٹکنے
 130 نال سلوک دے بول وے ماہی
 133 لیلیٰ خالد
 136 کوئل شاعر/بابا نجی

گر بچن سنگھ بھلر

کوی تے کوتا

پشورا سنگھ ڈھلوں میرا پُرانا رشتہ دار ہے اتے نواں مَتر۔ پُرانا رشتہ دار ایس کر کے کہ اوہ میرے چھوٹے بھائی ورگے دوست جیسر بھلر دا بھنویا ہے اتے نواں مَتر ایس کر کے اوس نال نیڑلی سانجھ چکھے جیسے اوس سے ہی بنی جدوں مینوں امریکہ جان دا اوسر حاصل ہويا۔ پر ایہہ نیڑلی سانجھ اجیہی بن گئی کہ نواں مَتر نواں لگنوں ہٹ ہی گیا۔

جیسر دا کہنا ہے، پشورا سنگھ رشتہ دار ہی نہیں، میری ہم جماعت وی ہن۔ جدوں پشورا سنگھ تے میں خوبصورت انسان اتے سرتھ لیکھک تے گھمبیر وچارک جگجیت براڈ دے امریکہ والے گھر رل بیٹھے، اوہدے تے پشورا سنگھ دے وی ہم جماعت ہون دا پتہ لگیا۔ تے ایہناں کجھ اک ملنیاں توں مگروں ہی مینوں وی جاپن لگیا جیویں پشورا سنگھ ڈھلوں تے میں وی اک دوجے نوں مَن نہ ملے ہوئے سگوں بہت پہلاں، سکول تے کالج سے ہم جماعت رہے ہوئے۔

اسیں میں تے میری جیون ساتھن گرچن سان فرانسسکو کول بے ایریا وچ اپنے گھر، اپنی بیٹی بھادنا کول ٹھہرے ہوئے سی۔ فریز نو جو کار راہیں ساتھوں ڈھائی تن گھنٹے دُور سی، میرے وڈے ویر، میری بھو آ دے پُتر، سماج سیوک اتے سرگرم سبھیاچارک کارکن جسونت سنگھ مان دا شہر ہون کر کے ساڈی ستھان سوچی وچ شامل سی۔ فریزن دے وڈے شہر دے نال ہی پشورا سنگھ ڈھلوں دا شہر مڈیا ہے۔

اک دن ساڈے نیڑے ہی اک ادبی اکٹھ سی۔ پشورا سنگھ بڑے ہمت نال ملیا اتے اوہنے مڈیا آؤن دا سدا دتا۔ مگروں جدوں اک بچن نال اوہدے مٹھ بولڑے ہون ہون دا ذکر ہويا، اوہ بولیا، ”جے کدی ایہناں نوں گاؤندیاں سُو!“

اوہنوں گاؤندیاں سُنن دا سبب وی چھیتی ہی بن گیا۔ میرے لئی امریکی پنجابی کہانی کانفرنس دی پردھاگی کرن تے پرچہ پڑھن دا سبب بنیا تاں اتھے پشورا سنگھ نال فیئر ملاقات ہوئی۔ ساڈے ساہتک رواج مطابق کہانی کانفرنس دے انت اُتے کوی دربار ہويا۔ منج اُتے چڑھے پشورا سنگھ ڈھلوں نے پہلاں تاں باہروں آئے بچناں دا سواگت کیتا تے دلی توں آئے دلداراں، نوں اپنے گھر مڈیا آؤن دا سدا دھرایا، فیر اوہدی سُرگونی:

جے کوئی ساڈی کلاچ بھورا قدرت ہوئی

تاں اوہ آپے اپنا رنگ لیائے گی۔۔۔

(کلا قدرت)

کوی دی آواز تاں دل دیاں تاراں ہلاؤن والی ہے ہی سی، اوہدی کوتا دے سؤے بھروسے نے وی مینوں متاثر کیتا۔ فیر اک اجیہی گل ہوئی جس دا اوہدے ایس سؤے بھروسے نال گُوڑھا سبندھ سی۔

اوہنیں دینیں کیلی فورنیا وچ تھاں تھاں غدری بابیاں دے میلے ہو رہے سن۔ اک موقعہ اجیہا وی بنیا کہ اک شہر وچ

پنجابیاں دے دو دھڑیاں ولوں اک ہفتے دی وَتھ نال غدري بابیاں دے دو میلے منائے جا رہے سن۔ جدوں ایس دُورے میلے دا اوتھوں سدا دتا گیا تاں میرے سمیت بہت سارے لوکاں تُوں کافی پریشانی ہوئی۔۔۔ کیہ ایس غدري بابیاں دی پوتر یاد وچ وی دُوئی دویت مھلا کے اک نہیں ہو سکدے۔ ایس جذبے دی ترجمانی کردیاں اتے ایس ورتارے داسکھپ وچ ذکر کردیاں منج اُتے کوی پشورا سنگھ دھلوں دی آواز اُچی ہوئی:

آوے وانج شہید دی مڑھی وچوں

میری مڑھی دیوالے جگایو نہ

چتر کنڈھے غلامی دے بجدے او

میری مڑھی تُوں پھل پھلایو نہ

میری سُر تھی سُر جے میلے نہیں

ایویں گیت آزادی دے گایو نہ

(ہندوستان دے بھاگ)

بھریا ہویا حال تاڑیاں نال گونج اُٹھیا۔ کوی نے سبھ دیاں بھادناواں بہت مذہر گائے، پر پوری طرح

زکھ اتے سخت واضح شہداں راہیں ظاہر کر دیتاں سن۔

پشورا سنگھ دھلوں دا اپنی کوتا وچ بھروسا اوہدی کوتا دی لوک مٹھتا اُتے، لوکاں دیاں بھادناواں دی پیش کاری اُتے اُسریا ہویا سی۔ تے ایہہ لوک مٹھتا اوہنوں چڑھدی عمر مگروں غدري، بابا سوہن سنگھ بھکھتا دی بکھل وچ پتاؤن دے پراپت ہوئے اڈتی اوسر اتے سُہاگ دی دین سی۔ بابا جی پشورا سنگھ دھلوں دے بکٹ سبندھی سن۔ کوی نے بابا جی دی جیون شیلی نیڑیوں ویکھی واپی ہوئی سی، اوہناں توں غدر لہر دیاں بے مثال قُربانیاں بارے سُنیا ہویا سی اتے ایسے کارن وڈا ہو کے غدر لہر دے اڈتی سُر پیرتا والے اِتھاس تُوں دلچسپی تے شردھا نال پڑھیا جانیا ہویا سی۔ غدري بابیاں دے میلیاں دے نال اُتے پرواسی پنجابیاں دی ونڈ دے سبندھ وچ اوہدا بکھھا پرتی کرم ایس پچھوکر سانبے سُہاوک سی۔

ایہہ غدري بابیاں پرتی سچی شردھا دا پرگٹاوا ہی سی کہ مگروں اک دن جدوں ایس سان فرانسکو وکھے اوہناں دا یگا نتر آشرم ویکھن دی اچھا دی، پشورا سنگھ دھلوں وی پر یوار سمیت ساڈے نال ہولیا۔ رشتہ داری کارن اتے اوہدے مٹھے نگھے سُہا کارن کوی نال تاں نیڑتا ہوئی ہی، اوہدی کوتا دی لوک مٹھتا کارن، مٹھتی سماج دیاں سمکالی اوکڑاں تُوں اوہدے سنبودھت ہون کارن اوہدی کوتا نال وی اوئی ہی نیڑتا ہو گئی۔ ایویں ساڈی ستھان سوچی وچ فریز نو دے نال ہی مڈیرا دی اک تھڑ چری پھیری لئی شامل ہو گیا۔ پر سماں آیا تاں سکھپ جیہی سوچی گئی ایہہ ملاقات کئی گھنٹیاں تک پھیل گئی۔

پشورا سنگھ دھلوں دا گھر اوہدے دل وانگ موکلا ہے۔ کلاتمک مکان دے اگے چھ کھلی کھلی تھان وچ ہریالی، پھلدار، شاندار اتے چھاں دار بر چھ بُوٹے۔ اوہدا کم کاجی جیون اک لینڈ سکیپ آرکیٹیکٹ وجوں بیتا ہے۔ اوہنے آرنہ پنجور باغ اتے کیپٹل پروجیکٹ چنڈی گڑھ، جس وچ روز گارڈن وی شامل سی، توں کیتا سی۔ تے ایہہ اتھتھے ہی سی کہ نہ کیول اوہدے سکتا ورم دی گٹھا ہی پچھان لئی گئی سی، سگوں اوہدی کوتا وی پرسنسا دی بھاگی بن گئی سی۔ اک وڈے سامگ سے مہندر سنگھ رندھاوا ولوں اپنے گلے دا ہار اتار کے منج اُتے پشورا سنگھ

ڈھلوں دے گل وچ پا دتے جانا ایسے گل دا ثبوت سی۔ مگروں سنیوکت راشٹر ادھین کم کردیاں انیک دیساں وچ اوہنے اپنی رکتاور یوگتا دے ادھین کم کردیاں انیک دیساں وچ وسے پنجابیاں دے بکٹ حلقے وچ اپنی کوتا دے رنگ وی کھڑائے۔

اوہدے گھر دے اگے چکھے دی لینڈ سکپنگ دیکھدیاں ماندیاں اتے اوہدے مونہوں ایس سبندھی اوہدیاں بھوکی ویونتاں سُن دیاں محسوس ہويا کہ اوہنوں لینڈ سکپنگ آرکیٹیکٹ نالوں لینڈ سکپنگ آرٹسٹ کہنا ددھیرے ڈھکواں ہووے گا تے اوہ ”پھلاں، بُوٹیاں، رنگاں، خوشبوواں، پتھراں اتے پانیاں دے طلسم“ دی اپنی جس سمجھ دی گل کردا ہے، اوہدی ایہہ سمجھ شبدان دے طلسم بارے وی اوہی ہی سچ ہے۔ اوہ شبدان نوں اپنے بھاواں دے واہکاں وجوں ہی نہیں ورتدا سگوں اوہناں دے رنگ وی ٹھکاؤندا ہے، اوہناں دی خوشبو وی مہکاؤندا ہے اتے اوہناں دی دھنی وی جگاؤندا ہے۔ لے، سُر، تال وچ پڑے شبد اوہدے لئی ست رنگی پینکھ وی ہوندے ہن، پر کرتی دی سنگدھ وی اتے ستار دے تار وی۔ جدوں ساہتک دور چلیا، نہ کوئی نوں کوتا سنا کے رج آ رہیا سی اتے نہ سانوں سرویتاں نوں کوتا سُن کے۔ میرے نال رشتہ دار سن اتے اسیں فریز نوں پرتنا سی۔ فیصلہ ہويا کہ ایہہ بیٹھک ساڈے شہر دے نیڑے اوہدی بیٹی نوریت دے گھر پھیر سجائی جاوے۔

نوریت ڈاکٹر ہے اتے اوہدا پتی سمرت سنگھ سوچنا ٹیکنالوجی دا گیان وان ہے۔ پر دوویں کلاتمک رُچیاں دے مالک ہن۔ مارگن ہلز شہر وکھے پہاڑی دی سکھر اُتے بنے اپنے گھر دا چپا چپا اوہناں نے اپنے ہتھیں سجایا شہکار یا ہے۔ ویڈھے وچ جنگلی ہرن گھمن آ جاندا ہن اتے گھر دے چکھے جھیل تے اوہدے پار پہاڑیاں دی اَدھ تک پھیلی ہوئی لڑی ہے۔

ایس خوبصورت ماحول وچ ساہتک محفل دا آئند ہور وی ودھیک سی۔ پشورا سنگھ نال بی بی اندر پیر اتے بیٹا دپش، جو انگریزی وچ کہانیاں لکھدا ہے، وی آئے ہوئے سن۔ رنگ فیر خوب جمیا۔ گلاں گلاں وچ میں ریو وستا شہر وکھے، جو اوتھوں سوگو میل دُور سی، جگجیت براڈ کول جان دا ذکر کیتا تاں پشورا سنگھ ڈھلوں نے دیا کہ اوہ دوویں کالج وچ جماعتی سن۔ اوہ سے اگلے دن اوتھے پُجن دا پروگرام بن گیا۔ جگجیت براڈ نال میری پہلی ملاقات تاں امریکی پنجابی کہانی کانفرنس سے ہی ہوئی سی جتھے اوہنے ساڈے اکھوتی ودواناں دے پرچیاں ورگا نہیں سگوں سچ مُج دا ودوتا بھرپور پرچہ پیش کیتا سی، پر لیکھکاں دے ناطے ساڈی آپسی جان پچھان پُرانی سی۔ پردیس جان توں پہلاں لکھیا اوہدا ناول ”دھپ دریا دی دوستی“ میرے چیتے وچ سمجھرا سی اتے فیر سے سے اوہدے شُھہ اچھک کارڈ تے خط آؤندے رہے سن۔ اوہ جتنا خوبصورت اتے موہ خورا انسان ہے، اونا ہی ساہتک، سبھیا چارک، سماجک، آرٹھک تے راج نیتک مالمیاں دا گیانوان ہے۔ اوہدیاں گہر گہیر گلاں اتے پشورا سنگھ ڈھلوں دیاں دل دے ساز اُتے گائیاں کوتاواں نے اوتھے خوب سماں بٹھیا۔

پشورا سنگھ ڈھلوں دیاں کوتاواں وچ بھرپور ون سوتا سی۔

ایہناں کوتاواں وچ چنگیرے جیون دی بھال وچ مجبوری دس دلیں چھڈنا پیا ہون دا کچھتاوا سی۔ اوہ کیول اپنے ماں پپو متعلق ہی نہیں سگوں اپنے پنڈ دے سبھ ”بُون خرابان“ لئی اپنی دین داری دے بھار پٹھ دیا محسوس کر رہیا سی:

ماں سبیل مینی بکدی ری

جُوہ پار لنگھا پپو مُر آیا

اوہ میریاں منتاں مندے رہے
 خُود چوندے جین عذاباں دا
 لے چمک امانت خُرا آیا
 سنگ چن چانی رلیا ہاں
 میرے سرتوں قرضائیں لہنا
 میرے پنڈ دے جُون خراباں دا

(کیہ رکھے ناں اس عالم دا)

ایہناں کوتاواں وچ پنجابیاں ولوں پپلاں، بوہڑاں اتے ٹاہلیاں ورگے پختہ تے گھن چھاویں سھیا چارٹوں چھڈ کے
 سفیدیاں ورگا پھوکا تے چھاں رہت سھیا چار اپنائے جان دا روس وی سی۔ پپلاں، بوہڑاں، ٹاہلیاں، سفیدیاں اتے
 پینگھاں ورگے سادھارن شہداں نوں اوہنے جس ڈھنگ نال وڈیرے اتے دُونگھے ارتھ دتے سن، اوہ دیکھن والا
 سی:

پپلاں دے سنگ بوہڑ گنوا لئے
 بوہڑاں دے سنگ چھاواں
 ٹاہلیاں گنیاں آئے سفیدے
 پینگھاں کتھے پاواں

(پینگھاں کتھے پاواں)

تے اپنے مہا پُرکھاں دے دیس حق پیچ دے راہ توں اوئل کے اکھوتی آگُواواں دے اوچھڑ پے جان دا جھورا وی
 سی:

ساڈے رہبر دی تے دب درشتی سی
 کیہ ہو یا رہبر دے پیروکاراں نوں

(ایہ بھل اُگا)

دیس دی کسانیاں، جس نال کوی دا لہو ماس دا ناطہ ہے اتے جس نوں اوہ آرتھکتا دی چول سمجھدا ہے، دی دُردشا دے
 اوہ دو مول کارن سمجھدا ہے۔۔۔ آرتھک لٹ کھوہ دا شکار ہونا اتے اندھ وِشواساں وِچ غرقے ہوئے ہونا:

(کسانیاں) دے لٹ لئی چور بازاریاں نے
 راتیں چوٹ لئی سادھاں دیاں ڈیریاں نے

(ہندوستان دے بھاگ)

کسانیاں نوں ایس مند حالی وچوں نکلیں لئی ونگارن واسطے اوہنے دیس بھگت اجیت سنگھ اتے اوہدے ساتھیاں ولوں
 اک صدی پہلاں دتا گیا ہموکا فیر بلند کیتا:

اُٹھیا اے فیر تیری ہوند دا سوال اوئے
 پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

(پگڑی سنبھال جٹا)

کسانی دی نگہری حالت وانگ ہی سچے دیس دے عام لوکاں دی بد حال زندگی اتے اوہدے آرتھک راجتیک
کارن وی کوی سہمنے سپٹ سن:

قسمت کل جہان دی تیز ہوئی
لشکے باغ کیوں نہیں ہندوستان تیرے
زیوں نظر اُداس مایوس چہرے
پھر دے سکھ، ہندو، مسلمان تیرے
اسیں ہو کے وی نہیں آزاد ہوئے
کیوں نہیں چُچھدے لوک سوال یارو
دیواں دلش ہُن کیہڑے فرنگیاں تُوں
ودھ کے دیسیاں کیتی کمال یارو

(ہندوستان دے بھاگ)

ایہناں سارے موقعیاں اُتے سُنیاں کوتاواں نے میرے سہمنے اپنا دوہرا مہتو اُجاگر کیتا: دیس دی ورتمان
حالت ول دیکھیاں اوہناں دی پرستگتا اتے بھائی چارک، سماجک، سہیاچارک، آرتھک، راج تیک آدی وِشیاں
تُوں کلامی ڈھنگ نال پیش کرن دی اوہناں دی سرتھا۔ تے ایہدے نال ہی اُجاگر ہويا کوی دا امریکہ پنجابی
پڑاں تے سہواں تک سمت رہنا اتے بھارتی پنجابی پاٹھکاں تک جُجن ولوں اویسلے رہنا۔
سُھاوک سی کہ میں کوی دا دھیان اوسدی ایس بے پرواہی ول کھچدا اتے اوہنوں پنجابی پاٹھک سموہ تک جُجن دا
اُپرا لا کر لئی پُرے زور نال پریدا، جتا زور میں اک رشتہ دار، مَتر، سروتے اتے سماکلی لیکھک وچوں پاسکدا سی۔
مینوں خوشی ہے کہ ایہہ زوردار پریرنا رنگ لیائی اتے جھیتی ہی کوتاواں دا کھرڑا میرے ہتھاں وچ چُج
گیا۔

اس پراگے وچ شامل کوتاواں پڑھ کے وڈی تسلی ایس تھہ دی ہوئی کہ ایہہ ساریاں دیاں ساریاں اوسے
لوک مکھ رنگ وچ رنگیاں ہونیاں سن جیہڑا کوی دے مُونہ سُنیا ہونیاں کوتاواں وچ لٹکدا سی۔ بہت وار اجیہا ہوندا
ہے کہ لیکھک دیاں چوٹیاں رچناواں، جو اوہ محفلاں جاں سہواں وچ پیش کردا ہے، والا رنگ اوہدی سچّی رچنا وچ
پتلا پے جاندا ہے۔ پر ایس صورت وچ اجیہا نہیں سی ہويا۔

پشورا سنگھ دھلوں تُوں پردیس گیاں ورھے بیت گئے ہن۔ پردیسی پنجابیاں بارے ایدھر لے لوکاں تُوں ایہہ بھرم
ہے کہ اوہ بادشاہی جیون ماندے ہن۔ جان توڑ محنت نال کمائے اوہناں دے ڈالر ایدھریاں تُوں پرچھاں نال لگے
اتے سوکھیاں ہی توڑے ہوئے دسدے ہن۔ ایدھروں لوک ایہہ ڈالر ہتھیاؤن لئی بھانت بھانت دے بھیکھ دھار
کے اُدھر جاندا ہن۔ ایہناں وچوں سر مور ہن، 'سنت' جو دھرم دے آسرے ڈالر ہونجھ کے لیاؤندے ہن۔ کوی
اوہناں دی اکھوتی دھار مکتا تُوں ننگا کردا ہے اتے اوہناں اُتے وینگ بان کسدا ہے:

سنتاں دے سُن فیاں چندے
لالو دا اج سینہ کبے
دو دو جو باں کر کر بٹھے
ہتھ جیباں ول جانو سنگے
کٹھے ناک تے مردانا

ردے غریبی رنگ مستانا
 لالو تکی راہ نہمانا
 سنتاں دا اج ہور ٹکانا
 مایا ہسدی شردھا روئی
 ناک دُنیا کیسی ہوئی

(سالک میت نہ رہیو کوئی)

کوی دے اپنائے دیس دی جیون شیلی اتے رہتل دے انیک کچھ اجیے ہن جو ریس کرن دے جوگ ہن، اوہناں
 وچوں اک ہے سماج وچ استری دا ستھان۔ اوس ول دیکھدیاں اوہنوں ساڈے دیس وچ استری ول سمجھے رویے
 بارے، خاص کر کے بھڑون ہتیا جیے وحشی ورتارے بارے بے حد روس ہے۔ ہر سوجھوان منگھ وانگ اوہدے لئی
 مُنڈے اتے گُردی دا فرق کوئی ارتھ نہیں رکھدا۔ سگوں دھیاں ودھ قدر یوگ ہن:

پُتر جے آن گھراں دی نی
 دھیاں ایمان گراں دی نی
 کیوں ہتیا فیر بھڑونا دی
 دھرگ ایسا ووہار گڑے

(دھیاں)

اوہ کیہڑا کم ہے جو پُتر کر سکدا ہے، پر دھیاں نہیں:
 ماں پیو دی سیوا توں لے کے
 بھرن پلاڑ اڈانا
 مرداں نال برابر موڈھا
 ہر تھاں ہتھ وٹاوے

(آنند کارج)

آدی کال توں منگھ جاتی دی سبھ توں وڈی سمسیا مادی وسیلیاں دی کافی ونڈ رہی ہے۔ سماجک مادی بنتر
 کوئی وی آئی، ایہہ کافی ونڈ جیوں دی تیوں رہی۔ اک پاسے دی امیری دے وادھے نال دوجے پاسے دی غریبی
 ودھدی ہی رہی ہے۔ ٹہا جتا اُچا ہووے گا، لازمی ہے کہ ٹویا اونا ہی ڈونگھا ہووے گا۔ اپنی سچھی رچنا وچ پشورا سنگھ
 دھلوں لالواں اتے بھاگواں دی دھڑے ونڈ وچ کچی طرح لالواں دے نال کھلوتا ہے۔ اوہ اوہناں دی سکھ
 ویہونی زندگی توں محسوس ہی نہیں کردا، اوہدے کارن وی بھلی بھانت سمجھدا ہے۔ اوہنوں منگھ دی نگہری حالت دا
 جھورا ہے، پر اوہ ہنھالا مار کے ایس حالت وچوں نکل سکن دی اوہدی سمر تھا دا پکا وشواسی ہے۔ آشا داد اوہدیاں
 کوتاواں وچ پھل دی رنگت اتے خوشبو وانگ رچیا وسیا ہویا ہے۔

اوہ اپنی پُستک دے شروع وچ کیتی گئی دُعا راییں ہی اپنا عقیدہ ظاہر کر دیندا ہے:

میرے احساس توں کردار توں اوہ نمرتا دیویں
 میں تیرے لالوآں دا تھوہ پتہ ہی بھل نہ جاواں

(دُعا)

اوہ ایہہ وی واضح کر دیندا ہے کہ ایہدے گیتاں دے نیناں وچ وی برہوں دی رڑک تاں پیندی ہے، پر اوہ کچھ

ہور کویاں وانگ بے بس ہو کے چوراہے وچ بیٹھ کے روندانہیں:

گیت کار ہاں میں زندگی دے گیت لکھدا ہاں۔۔۔

میرے گیتاں دیاں نیناں وچ برہوں رڑک دی پیندی

کدے پر بے بسی میری چوراہے رون نہیں بہندی

(گیت لکھدا ہاں)

ساجک اہوراں وانگ کوی ساہتک مرضاں بارے دی جاگرت ہے۔ ایسے کر کے اوہ ماناں سمناناں اتے گُرسیاں

دی لکھاری لالسا توں مکت رہ کے اپنا ساہتک کارج کر سکیا اتے ساہتک فرض نبھا سکیا ہے:

قلماں دے ایہہ دھستّر گالھاں دے دی دھنی نیں

دل چوں دویت اُٹھ کے زبان تیک پہنچی

پگڑی دی خیر سلا، گُرسی نہ جائے اللہ

سمنان دی لڑائی اپمان تیک پہنچی

(ادبی خانہ جنگی)

ایس سوارتھ اتے آپا دھاپی دے ماحول وچ اوہدا مت ہے:

لوڑ ہے اج سوچدے انسان دی

لوڑ ہے اج وقت دی پہچان دی

پر لوڑیندی زسوارتھ اتے نہ کام انسان دی تھاں اج دا انسان ہو کبھو جیہا گیا ہے:

جس ٹاہنی تے بیٹھے، کدے جاندے ہاں

دایے پٹناں لے لائی پھر دے ہاں۔۔۔۔

طوق گلاں چوں لاہون دی سوچھی کون دوے

کیٹھے وانگوں بھار اُٹھائی پھر دے ہاں

(چلی)

ایسے کارن انسان بھوکھ مکھ ہون دی تھاں کچھل مکھی سفر اتے تریا ہو یا ہے:

چڑھدی صدی توں جھجکدا

مڑ سولہویں وچ وڑ رہیا

اک پیرا گے پُندا

دو قدم کچھے دھر رہیا

(ڈائوسار دا گونچ)

اتے اوس نوں چورستے اتے پُج کے ٹھیک راہ دی پہچان نہیں رہندی:

چورستے توں ہی اک رستہ

سی رنگ تے روشنی والا

دسدے میل پتھرتاں

چڑھے ہاں ہور ہی سڑکے

(اسیں پاہر و بنے)

ایہناں سبھ گراہیاں دا ہی نتیجہ ہے کہ منکھ اتے منکھ وچکار آرتھک پاڑا، جے ماؤ جاتی دے نگہار دا منکھ کارن ہے،
ہور ودھدا جاندا ہے۔ کوئی ٹوں غریبی دے ٹوئے ہور ڈونگھے ہو گئے دسدے ہن اتے ایس ورتارے دے کارن دی
سپشٹ دکھائی دیندے ہن:

ٹوئے غریبی دے ہوندے نہ ڈونگھے

جے محلاں تے واڈھو منارا نہ ہوندا

(تیری دید)

مالی پاڑے دی اک سبھ اُتج سادھن مالک لوکاں دی ہاڑ ہوندی ہے۔ اوہناں دی لالسا اپنیاں رتجھاں
دی پُرتی، رج رج پُرتی توں بہت اگے ودھ کے واڈھو منارے اُسارن اُتے جا چُجی ہے۔ واڈھو مناریاں دی
اُساری پاٹے ہوئے سماج وچ ہی ممکن ہے جس کر کے دھرماں، نسلاں اتے جاتی دے پاڑے پائے جاندے ہن۔
تے ایہہ وی ایہناں واڈھو مناریاں دی اُساری دی دوڑ ہی ہے جو پانیاں دی بوند بوند وچ زہر گھولدی ہے اتے ہوا
ٹوں روگی بناؤندی ہے۔ ایسے کر کے منکھ دی ایس ان منکھتا دا شکار ہوئی دھرتی، امیر دی شہزادی کول، ہُن دھرت
بھگوڑا آدمی جس دا درملن لئی اُتاولا ہو یا پیا ہے، فریاد کردی ہے:

میرا چوٹ کچھ کھا گئے

ایہدے دھرم، نسل تے جات

میرے ساگر زہراں دیاں

میرے زخمی گل دریا

میرے ٹوں ٹوں بھریا زہرنی

ہو روگی گئی ہوا

(سُن امیر شہزادی)

کوئی دیاں نظراں ساہنے دھرم ایمان دی لڑائی وی بے ایمانی دے پڑ وچ لڑی جا رہی ہے۔ بندہ منزل دی پراپتی
دی لالسا وچ اُس تک پہنچن دا سادھناں دی جائزتا ناجائزتا ٹوں اکھوں اولھے کر رہیا ہے۔ پر بندے دی مَول
مانوی بھاون وچ کوئی دا بھروسا پکا ہے۔

دھرم، ایمان لئی لڑدا وی بے ایمان ہے بندہ

آوے نمرتا اندر نہیں اِس دا بدل وی کوئی

تلی تے سیس رکھ کردا جدوں بلیدان ہے بندہ

(تلی تے سیس)

بندے دی مَول مانوی بھاون وچ بھروسے جتا ہی پکا بھروسا اوس دا ایس قدرتی نیم وچ ہے کہ پرگتی دے
پیسے ٹوں روکنا ناممکن ہے اتے اوہ ایس پیسے دے اگیرے ولے گیلے ٹوں گزراں توں پھڑ کے ہور تیز کرن لئی
اُتاولا ہے:

جو پہیا روکدے نہیں سے دا

بانہواں ٹٹا بہندے

اسیں تاں دیاں گے گیڑا

اگیرے گزراں توں پھڑ کے

(اسیں پاہر و بنے)

اوہ انسان تُوں پچھے رہ گئی پستی دا پچھتاوا کرن دی تھاں ہمت نال اٹھن واسطے تیز قدمیں بلندی ول
وڈھن دا سوے مان محسوس کرن لئی ونگاردا ہے:
گر گیا سیں کس طرح
ہُن اوس دا نہ وہم کر
اٹھیا ہیں جس طرح
ایہہ بات ہی اک بات ہے

(چڑھن ہارا دن)

جدوں وکاس مکھی مکھ اگلے کارے دی تھاں سموہ بن کے اگے ودن گے تاں:
رُکھ اُکلا ویکھ جے بجلی پھوک گئی
نویں کروئیل نکلے گی مسکرائے گی

(کلا قدرت)

نویاں کروئیاں دے نکلن اتے مُسکراؤن دی رُت وچ کوی دی رتجھ ہے کہ دے بھاگی کنڈے
اتے کسے دے بھاگی پھل دی تھاں پھل ہی ہر کسے دی جھولی وچ پین:
اپنے پھل اُگا کہ اوہ دی پہن سکے
پوٹے گھس گئے جیہدے گند گند ہاراں تُوں

(اپنے پھل اُگا)

پشورا سنگھ ڈھلوں دی کوتا دی لوک مکھنا، اجو کے مسئلیاں معاملیاں تُوں مخاطب ہون دی اوہدی سوچ
اتے اپنی ایس وچار دھارا اتے اڈولتا، اڈگتا نال چلدیاں کلاتے کوتا تُوں پر مکھنا دین دی اوہدی سمجھ تے زور دین
دی مینوں کوئی لوڑ محسوس نہیں ہوندی۔ کوتاواں آپ ایس گل دی گواہی دیندیاں ہن۔
تاں وی دو گلاں اجیہیاں ہن جو پشورا سنگھ ڈھلوں دی کوتا بارے کہنیاں بندیاں ہن۔
اک ہے، سوے دے سروکاراں اتے سماج دے سروکاراں وچکار توازن رکھ سکنا۔ جدوں کوی سویکار کردا
ہے کہ نیئاں وچ رُک تاں اوہدے گیتاں دے وی پیندی ہے، پر اوہ ایس رُک تُوں چورا ہے وچ بے بس بیٹھ
کے رون دا پنج نہیں بناؤندا، اوہدا مقصد سوے دے سروکاراں تُوں اُچت سہماں وچ رکھن توں ہے۔ تے جدوں
اوہ اپنے گیتاں وچ انسان لئی ارداس کردا ہے اتے حق انصاف لئی آکھن سُنن دی آس بناؤندا ہے، اوہدا مقصد
سماج دے سروکاراں تُوں اُچت مہتو دین توں ہے۔ مکھ سچیت جیو ہے جس کر کے اوہدے سوے تُوں چھٹیا کے
نہیں ویکھیا جانا چاہیدا اتے مکھ سماجک جیو ہے جس کر کے اوہدی سماجک ذمہ داری تُوں وی گھٹا کے نہیں ویکھیا جا
سکدا۔ دوواں پکھاں دا سنٹلن ہی ساہتک رچنا تُوں مل وان بناؤندا ہے۔

دوجی ہے، رعتلاں دا انتر عمل اتے اک دوجے تُوں متاثر کرن دی طاقت۔ پشورا سنگھ ڈھلوں ورگے
پردیسیں وے پنجابی دو ثقافتاں دے سنگم اتے وسدے وچر دے ہن۔ میرا نچی تجربہ ہے کہ بہتیاں صورتاں وچ
پرواسی لوک دیس دے لوکاں تے دیس دیاں سمسیمیاواں توں بچ گئے ہون دی دوش بھانا اتے کتھت ادھونک
لگانے سبھیاچار سامنے پین بھانا محسوس دے رہندے ہن۔ اوہ سبھیاچاراں دے چنگے مندے پکھاں دا گمبیر نتارا
نہیں کر سکدے۔ پشورا سنگھ ڈھلوں جاندا ہے کہ ایس سبھیاچارک انتر پر بھاؤ تُوں روکنا ناممکن ہے، پر اوہ نال ہی

ایہہ وی جاندا ہے کہ کس سبھیاچار وچوں کیہ گجھ سانبھن والا ہے اتے کیہ گجھ تیاگن والا ہے۔ کسے وی سانبھتک کار
 لئی ایس سبھیاچارک سمجھ دا مہتو سوے اُجاگر ہے۔
 میں سانبھتک ویڑھے وچ پشورا سنگھ ڈھلوں دے پہلے 'شعری پراگے' دی آمد دا نگھا سواگت کردا ہاں
 اتے ایسے سید وچ اوہتوں اوہدیاں اگلیاں رچناواں دی کامنا کردا ہاں۔

گُر بچن سنگھ بھلر

دلی 1۔ جنوری، 2007۔

میری کوتا دی کہانی

ہر کہانی کچھ کوئی کوتا ہووے جاں نہ، پر میری جاچے ہر کوتا کچھ کوئی کہانی ضرور ہوندی ہے۔ اُنج میں اوس لکھاری نال پوری طرحاں سہمت ہاں جو اس مت دا دھارنی ہے کہ رچنا کرن پچھوں لیکھک دا اوہدے بارے کجھ بولنا فضول ہوندا ہے، رچنا آپ ہی مونہوں بول رہی ہوندی ہے۔ اصلیت ایہہ وی ہے کہ کوئی نہ کوئی پکھہ ایس طرحاں دا ضرور ہوندا ہے جو کوتا دی پہنچ توں باہر رہ جاندا ہے۔ اوس پکھہ دی شمولگی دلچسپ وی ہو سکدی ہے۔ میں اوس خاص پکھہ بارے سوچن لگا جو میری رچنا توں آکھیا نہ گیا ہووے۔ اس کتاب دی ہتھلی شاہ مکھی ایڈیشن دا جنم وی اوسے پکھہ دا ہی حصہ ہے۔

مینوں میری کوتا دے دلچسپ ہون دا احساس میرے ایس سفر دے آغاز ویلے ہی اک بڑے خوبصورت اتے ناکی ڈھنگ نال ہو گیا سی۔ 7 اپریل 1968 نوں چنڈی گڑھ دے "روز گارڈنز" وکھے پہلا، روز فیسیول، منایا گیا سی، جو اِنج کل قومی پدھر اتے منایا جان لگا ہے۔ اس پلیٹھی دے روز فیسیول، وِچ میری پلیٹھی دی کوتا "روح میرے پنجاب دی" نوں جس طرحاں اُچھا سمنان ملیا سی، اوہ اپنے آپ وِچ اک دلچسپ کہانی ہے۔ چڑھدے پنجاب دی خوبصورت اتے نویں نکور راجدھانی چنڈی گڑھ دی شروعات لگ بھگ 1956 وِچ کسے الوکار گڑی دے جنم وانگ ہوئی سی۔ 1947 دی ونڈ دیاں دُکھائی یاداں ہُن کجھ مٹھیاں پئے کے کچھ رہ گئیاں سن تے دوپھاڑ ہوئے دوہاں پنجاباں لئی نویاں اتے دُکھوایاں راجدھانیاں دی بھال اتے سرجنا اوئیں دینیں دوہیں پاسیں انوکھیاں انسانی گھالناواں وچوں سن۔ دُنیاں دیاں ہور راجدھانیاں پہلاں منڈیاں، پھر چھوٹے قصبے، وڈے قصبے، وڈے شہر اتے پھر بندیاں بندیاں راجدھانیاں بنیاں سن۔ اوہناں وچوں کجھ گُو دے پچھوکڑ نال تاں ڈونگھے انسانی احساسات اتے پیڑاں دیاں یاداں جُویاں ہوئیاں سن جیویں پُربی افریقہ وِچ تترانیاں دی راجدھانی دارِ سلام، کچھی افریقہ وِچ نائیجیریا دی راجدھانی لاگوس، جو اجیہیاں اتہاسک وڈیاں بندرگاہاں سن جنھوں افریقہ دے نواسیاں نوں جانوراں وانگ شکار کر کے اتے بٹھ کے غلام بناؤن لئی یورپی جہازاں وِچ لے لیا جاندا سی۔ دارِ سلام دے نال ہی اک "باگا مویا" ناں دی بندرگاہ ہے جنھوں ایہہ جہاز خاص طور اتے لے لے جاندا رہے سن۔ سوہیلی باگا مویا 'دے پنجابی وِچ ارتھ، میرا دل اسے مٹی پٹھ دھڑکدا رہے گا' بندے ہن۔ ایہہ اوہناں قسمت دے ماریاں دی آپنی اوس دھرتی ماں توں آخری الوداع ہوندی سی جو انسانی تاریخ دا اوہ کالا دھبہ ہے جو ریتل دے کسے وکاس نے دھوئیں سکنا!

اجو کے سسے وِچ افریقہ دے ایہناں دوہاں دیاں دیاں آزاد سرکاراں نے وی چنڈی گڑھ اتے اسلام آباد وانگ نویاں راجدھانیاں کرموار ڈڈوما اتے ابو جابر جیاں سن۔ پر اوہ بہت بعد دیاں گلاں ہن۔ سنیٹ رائٹر

دے ماہراں دی دیکھ رکھ پٹھہ سر جیاں گئیاں ایہناں دوہاں راجدھانیاں وچ مینوں بطور لینڈ سکیپ آرکیٹیکٹ یوگدان پاؤن دا سُھاگ ملیا سی۔ پر ایہہ اک وگھری داستان ہے جو اس لکھت دے کلاوے وچ نہیں آؤندی۔ 1968 دا سال انوٹھی راجدھانی چنڈی گڑھ دی 16 ویں ورھے گنڈھ دا سال سی جو میرے اندر پنپ رہے شاعر لئی اوس الوکار گڑی وانگ سی جو ہن مٹیاری ہو گئی ہووے۔ میں اس مٹیاری دے بھکھدے جو بن توں چتو دیاں اوس دے قدرتی ہار شنگار دا بیان آپنی کوتا 'روح میرے پنجاب دی' وچ کیتا۔ میں اوس 'روز فیٹیول' وچ آپنی ایہہ کوتا بڑے جذبے اتے ترنم نال گا کے سنا رہیا سی کہ اچانک پردھانگی دی گُرسی توں خاص شخص اُٹھے اتے اوہناں دے مان ستکار لئی اُچھے طور اتے گندیا سترے خوشبودار پھلّاں دا دوہرا ہار اوہناں نے اپنے گل وچوں اتار کے میرے گل وچ آ پایا۔ روز گارڈنز دا کھلا میدان تاڑیاں نال گوئج اُٹھیا۔ اک انجانے شاعر نوں ستکارن والے اوہ ویکتی ویش کیول ڈاکٹر مہندر سنگھ رندھاوا ہی ہو سکدے سن۔ اوس ویلے اوہ نویں راجدھانی دے پہلے چیف کمشنر سن۔ رندھاوا صاحب و لکھن بنس پتی وگیانی ہون دے نالے پھلّاں تے خوشبوواں دے قدردان تاں ہے ای سن، اوہناں دا پنجابی ساہت اتے کلائی موہ اتے یوگدان وی بے مثال ہے۔ میری اوس کوتا دے بول کجھ ایس طرحاں سن:

ہن ہو گئی مٹیاری ایہہ

اج چڑھی پروان

ایہہوں چنّی دوے ہمالیا

بتھہ سر، تے رکھے آن

ایہدے نین کٹورے جھیل دے

اُدے پنچھی پھاہن

ایہدی زلف دی چھایں کھڈ دے

میرے سیکڑیٹ ودھان

اس پنچھوں میرا ایہہ اٹو پھو پکا ہو گیا کہ چو میں لینڈ سکیپ آرکیٹیکٹ وچوں پھلّاں، بوٹیاں، رنگاں، خوشبوواں، پتھراں اتے پانیاں دے طلسم نوں سمجھدیاں لینڈ سکیپ ڈیزائن بنائون لگت پیا ہاں، اوسے پرکار میں شہداں توں پروسنوار کے کوتا دا ہار اتے گلدستہ گند سکا ہاں۔ ایہہ وگھری گل سی کہ لینڈ سکیپ لئی اُچیری و دیا میں وڈھی وت روپ وچ لینڈ سکیپ انسٹی چوٹ لنڈن توں لے رہیا سی اتے کوتا میں رچدیاں رچدیاں ہی سیکھنی سی۔ ایہناں ہاراں اتے گلدستیاں وچ خوشبودار تے سچے پھلّاں ہن جاں نرے کاغذ، ایہہ تاں پارکھو پاٹھک ہی دن گے۔ میرا کم تاں اس کتاب دی پیشکاری تک محدود ہے جو سوہر داتے نیڑلے متراں دے اُتھاہ اتے وڈملے سُبھاواں صدقہ ممکن ہو سکيا۔

اک گل ہور 1967 وچ انگلینڈ جان توں پہلاں میں ہر دیاں سنگھ جوبل جو چنڈی گڑھ دے پہلے لینڈ سکیپ افسر بنے تے بعد وچ بطور سُرِنڈنگ انجینئر (لینڈ سکیپ) سیوا مکت ہوئے، دی دیکھ رکھ پٹھہ چار پنچ سال، پہلاں مُغل گارڈنز پنپور اتے پھر کپٹل پروجیکٹ چنڈی گڑھ وچ کم کر چکا ساں۔ جوبل صاحب نوں میں لینڈ سکیپنگ لئی رسمی طور اتے گوروتاں نہیں سی دھاریا پر میں اوہناں کولوں اس بارے سیکھیا بہت کجھ۔ ایسے چنیک

اتے اوہناں دی پریرنا صدقہ ہی میں لینڈ سکیپ انسٹی چیوٹ لنڈن دے راہے پیا جس دے پروفیشنل ایسوسی ایٹ ممبر وجوں مینوں انگلینڈ، تزانیاں، نائیجیریا، دُئی اتے امریکہ دے کیلیفورنیاں سمیت لگ بھگ ادھی دُنیا دے دیساں وِچ یوگدان پاؤن دا اوسر مل سکيا۔

ایہناں دیساں دے رُٹن چھوٹے بے شک ہُن میں کیلیفورنیاں تُوں آپنا گھر بنا لیا ہے پر ہر دیس دے جھروکھے وچوں میں ہمیشہ آپنی جنم بھوں پنجاب ول تکرار رہیا ہاں۔ ایس طرحاں میری پنجابی بولی، پنجابی کوتا اتے پنجابیت نوں، وِشال منگھتا نوں کلاوے وِچ لین دا سُبھاگ پراپت رہیا ہے جو میرے لئی دی تے میری پتی اندریر، بیٹی نوریت اتے بیٹے نودیپ لئی دی بڑے مان والی گل رہی ہے۔ پنجابیت توں میرا بھاد ہر اوس بشر توں ہے جو ہر مند بھاگی راجنیتک ریکھا دے آر پار، سبھیتا دے پنگھوڑے اوس سا نچھے پنجاب دے بھوگولک خطے وِچ وسدا ہے تے جاں سنسار وِچ جتھے دی وسدا ہے آپنیاں جڑھاں دا تعلق اوس خطے نال جوڑ سکدا ہے۔ پنجابیاں دا ایہہ ورسہ جڈا مان متا ہے، شاید ہی کسے ہور خطے دے لوکاں دے نصیب وِچ ہووے۔ ایہہ اوہ دھرتی ہے جتھے پنج ہزار سال توں وی پہلاں منگھ نے پٹو پالنے اتے سبھ توں پہلاں زمین نوں حل نال واہن، کھیتی باڑی کرن تے پنڈاں قصبیاں وِچ رہن دا ول سگھنا دسیا جاندا ہے۔ بھر شٹ راجنیتک اتے موسمی کردیاں دے باوجود اج پنج ہزار سال بعد وی پنجاب ورگا کسان دُنیا دے کسے ہور تختے تے لکھیاں نہیں ملدا۔ پنجابیت سنندھی میری ایہہ بھادنا کئی کسوٹی سی اس دا پرمان وی ایس گل وِچ ہی اے کہ اس کتاب دی ہتھلی شاہ مکھی ایڈیشن دا آغاز دی واہکیوں پار لہندے پنجاب دے ویراں دی پرل اچھا اتے پریم صدقہ ہی ہو یا سی۔

ایہہ کتاب آری پبلشرز چاندنی چوک دلی ولوں گور مکھی لپٹی وِچ پہلی وار 2007 وِچ چھپی سی۔ جس وچوں گجھ کوتاواں میں اپنی ویب سائٹ، تے لکھتی اتے آواز تے پرواز، ناں دی ہی ڈی، بنا کے پادیتاں سن جہاں تُوں پنجابی پاٹھکاں تے سرویتاں ولوں بھرواں ہنگارا ملیا سی۔ بیٹے نودیپ دی مدد نال کجھ نظمیں چویں دھیاں، پگت دی سانجھ، اوہی ہے ایہہ ستارہ اتے انبر دی شہزادی دے ناں، دے موونگ سلائیڈ شو بنا کے یوٹیوب تے جدوں پائیاں گئیاں تاں وڈی گنتی وِچ پنجابی پیاریاں نے اونان دا اند مانیا۔ پنجاب توں دُور پردیساں وِچ پل رہی نویں پیرھی جو ٹھیکھ پنجابی سمجھن توں تھوڑا عاری ہے، اوہناں دی بینتی، تے انگریزی وِچ سب ٹائٹل وی شامل کر دتے گئے سن۔ یوٹیوب توں سُن کے ہی صوفی گانگی دی اُبھر رہی ستارہ ڈاکٹر متا جوشی نے کینیڈا 1 اکتوبر 2010 وِچ ہون والیاں آپنیاں کونسرٹس وِچ، انبر دی شہزادی، والی نظم شامل کرن لئی بینتی کیتی سی اتے وینکوور وِچ ہون والے اپنے پلیٹھی دے پروگرام وِچ مینوں بیوی سمیت شامل ہون لئی اُچھا سدا دتا سی۔

انٹرنیٹ توں اس کتاب دے گور مکھی لپٹی وِچ چھپی ہون تے دیرویاں تُوں لے کے اینکاں فون آئے ای میل سنیے اس نوں شاہ مکھی وِچ چھاپن واسطے وی ملدے رہے۔ انت وِچ "ماں بولی ریسرچ سینٹر لاہور" والیاں ویراں دی نظر پین تے اوہناں دی پریرنا اتے یوگدان وردان بن گیا، جدوں محمد آصف رضا ہوراں دی مہر اتے پیار صدقہ اِسدی کمپوزیشن دا بیڑا چک لین لئی اوہناں ولوں اجازت منگی گئی سی۔ اس سمجھتی اتے ایہہ رابطہ قائم ہون اُپرنت رضا صاحب ہوری وی خوش ہوئے جدوں میں اوہناں تُوں آپنی جنم بھوں والے جڈی پنڈ سید وارث شاہ ہوراں دے سرناویں پنڈ جنڈیالے بارے دسیا سی۔ میرا جنم 21 جولائی 1939 نوں بھسین دھولواں دے نزدیک چھوٹے جے پنڈ جنڈیالا وِچ ہو یا سی جو واہکیوں پار شہر لاہور والے پاسے سی۔ اس چھوٹوں جس بھاس نال گل اگے

وہی اوس بارے سوچدیاں جاں بیان کردیاں میرا بار بار گچ بھر جاندا ہے۔

میرے جنڈیالے پنڈ دا ذکر چھوڑ دیا ہی سی اتے اس بارے میں اس پراگے دی شاہ مکھی ایڈیشن دے مکھ بند وچ گچ لکھن دی سوچ ہی رہیا ساں کہ اچانک 15 مارچ 2011 پھر دے تڑکے چار وچ کے تہ منھاں تے، سرھانے پئے ٹیلیفون دی گھنٹی کھڑکی۔ چلتا تاں اگوں محمد آصف رضا صاحب بول رہے سن، "سلاما علیکم پشورا جی میں آصف ٹھاڈے جدی پنڈ جنڈیالا توں بول رہیا ہے۔ میں ٹھاڈے بڑگاں دا اک گھروں لہ لیا ہے۔ وکھ لو ایہہ ستر اسی سال بعد اچے صحیح سلامت کھلوتا ہویا ہے بے شک اس دا آلا دوالا سبھ ڈھاہ ڈھاہ کے نواں اُساریا دسیا جاندا ہے۔ اسیں اس دے عین ساہنے کھلوتے ہوئے تصویراں اُتار رہے ہاں۔ آہ لو کرو گل آپنے بڑگاں دے گچ بھائی بنداں نال، جیہڑے مینوں اس گھر دے کول لے کے آئے نیں۔"

"میں جی معراج دین ہاں، سلاما لیکم! پر مینوں اوہ ماجھا ہی آہندے ہوندے سن۔ ٹھاڈے پریوار دے نوجوان مُنڈیاں وچ موہنا، مکھن، دولا تے پرتیوہنی ہوندے سن۔ گیانو تے ستو گڑیاں۔ ہور وی ناں یاد آ جاسن، خیال وچ گھم رہے نیں۔ اسیں اس وقت ٹھاڈے بڑگاں والے گھر دے کول ہی کھلوتے ہوئے ہاں۔ ٹھاڈے نال گل کر کے جی ٹوں بڑا چنگا لگ رہیا ہے۔ فضل دین جو ٹھاڈے پریوار ٹوں ونڈ چکھوں بھکھنے پنڈ وی دو وار مل کے آیا سی گزر گیا ہے۔ اوہا مُنڈا بشیرا وی فوت ہو گیا سی۔ آہ اوہا ساریاں توں چھوٹا مُنڈا وی ٹھاڈے نال گل کرنی چاہوند اے۔"

چاچا معراج دین جھیتی جھیتی بول رہیا سی جیویں خدشہ ہووے کہ گل بات والا ایہہ رابطہ ہنٹے ٹھا کہ ٹھا۔ میں ایہہ سبھ گچ بھونتریاں وانگ سُن رہیا ساں۔ یقین نہیں سی آ رہیا کہ ایہہ سچ ہے جاں تڑکساری سُنپنا۔ پنڈ بارے گل تاں حالی اک دو دن پہلاں ہی ہوئی سی جدوں اوہناں اس دی نشان دہی بارے پچھیا سی۔ آصف ہور ائیڈی جھیتی ایہہ رنگا جیہا پنڈ جو لاہوروں چالھی پنٹالی میل دُور ہوویگا کیوں لہ لیا ہووے تے پھر شہرتوں پنڈ ائیڈی جھیتی اپن لئی ایہہ زحمت! اس توں پہلاں کہ ٹیلی فون دوسرے کول چلیا جاندا میں جلدی وچ ایہی کہہ سکیا، "چاچا جی سلام، میں ٹھاڈے مکھن دا ہی مُنڈا ہاں۔ تے ٹھاڈا موہنا میرا چاچا تے دولا میرے تایا جی نیں۔" اللہ حافظ اوہناں آکھیا! "ہور سیکھ ساند چچھدیاں فون اگے توں اگیرے پھڑاؤندے گئے۔ بے شک میں اوس وقت اوتھے حاضر نہیں ساں، پر پھر میں ہور کتھے ساں؟ اس طرحاں دی منکھی سنویدناں نوں کوئی کرے تے کیوں بیان کرے! ایہی کہاں گا کہ جہاں نے نہواں نالوں ماس وگھ کر دتے اوہناں دا وی بھلا اتے ایس طرحاں دے اُپرا لیاں کارن ملھماں لاؤندے پھرن لئی وچن بدھ تے تین شیل "ماں بولی ریسرچ اینٹر" ورگیاں اداریاں اتے اوہناں نوں چلاؤن والے محمد آصف رضا جی ورگیاں روحاں دا وی بھلا!

اتھے ایہہ دسنا وی گتھاں نہیں ہوویگا کہ کوتاواں لکھن لگن توں پہلاں ہور کویاں دیاں دل نوں چھوہن اتے موہن والیاں کوتاواں ترم نال گون دا شوق مینوں گھر اتے سکول دوہاں دے ماحول توں پے گیا ہو یا سی۔ اس ماحول دی اپنے آپ وچ اک ہور دلچسپ کہانی ہے۔ پاکستان بن ویلے میرے دادا جی سردار جیون سنگھ اتے اوہناں دے چھوٹے بھرا صوبیدار ہزارا سنگھ دا پریوار ضلع لاہور دے اوس اُپر دے نلے جے پنڈ جنڈیالا وچوں اُجڑ کے اک ہنیری رات اپنے قریبی رشتے دار دلش بھگت بابا سوہن سنگھ جی بھکھنا دے کھیتاں وچلے گھر، جس نوں پنڈوں باہر وار ہون کر کے ہُن لوک 'بابے دا ڈیرا' ہی آکھدے سن، آ پھنچا سی۔ میرے دادا جی دا اوہ پنڈ وا بگیوں پار

اونوں گُو ہی لاہور والے پاسے رہ گیا سی جتاں گُو بھکھنا ادھر امرتسر والے پاسے ہے۔ دادا جی دی وڈی بھین ماتا جی دیشن کور بابا سوہن سنگھ بھکھنا جی دی جیون ساٹھن سن۔

اُجڑ کے آؤن نالوں وڈا دکھانت میرے دادا جی لئی اک ہور وی سی۔ لگ بھگ ساری جوانی جدوں بابا جی آزادی دے سنگرام وچ بے گھر، بے وطن، موت نال لکھن میٹھی کھیڈ دے رہے سن، تہ آپنی بھین دا اُجڑن اُجڑن کردا گھر اوس دے بھراواں نے سسے سے واہگا پاروں بھکھنے پپنچ کے وسدا رکھیا سی۔ ایہہ سسے دا کیہا گیسر سی کہ خالی ہتھ اُجڑ کے آئے بھراواں نوں اُجڑ اوسے بھین دے گھر آسرا ملنا سی۔ بھین کڈے وڈے جیرے تے جھے والی سی، ایہہ تاں بڑی دیر پہلاں ہی اوہ ثابت کر چکی سی، جدوں آپنے سر دے سائیں دا راہ، جو چروکنا دیس دی آزادی دے راہ وچ رل چکا سی، اڈیکدیاں اڈیکدیاں اوس نے ساری جوانی کسے شکایت توں پناں اکلاپے وچ کٹ لئی سی۔

ماتا جی دیشن کور نوں اسیں وی آپنے ماتا پتا دی رلیں وڈے بھوآ جی ہی آکھدے سی۔ جدوں وی بابا جی نوں کوئی ملن آؤندا تے اوہناں دے گوڈے چھوہن لئی اولہدا تاں اوہ نمرتا نال چٹھے ہٹ جاندا تے اُتے ذرا ہٹوئیں بیٹھے ساڈے وڈے بھوآ جی ول اشارہ کردیاں تھوڑا مُسکرا کے آکھدے، "بھلیا، گوڈیاں نوں ہتھ لاؤ نا اے تاں اوس دیاں نوں لاؤ، جھے میری عُمر ایں جی لئی غیر موجودگی وچ میرا ایہہ گھر مینوں اڈیکدیاں وسدا رکھیا جتھے مینوں انجیر آ کے پناہ مل سکی ہے۔ میرے توں کتے وڈی دلش بھگت ہے ایہہ دیشن کور۔ مینوں یاد ہے کہ اوہ اوہناں نوں دیشن کورے جی آکھ کے ہی واج ماریا کردے سن۔

پیر گجھ سنھلے تاں میرے دادا پرپوار دے واہی کرن والے بندے اُتے سندتاں یوپی والے فارم تے چلے گئے اُتے سکول جان والے بچے بھکھنے اُتے بعد وچ چنڈی گڑھ ہی بکے رہے۔ ایس طرحاں دسویں جماعت میں بابا جی دے آپنی زمین وچ ہتھیں بنائے جتا ہائی سکول بھکھنا توں 1956 وچ پاس کر کے خالصہ کالج امرتسر بی۔ ایس سی۔ ایگریکلچر وچ داخل ہو گیا سی۔

انقلابیاں اُتے خاص کر غدریاں نوں عام طور اُتے سُورپرتا اُتے چٹانی ارادیاں والے لوہ پُرشاں وجوں ہی جانا جاندا ہے۔ ہندیائی دے بھلے لئی لڑائیاں لڑدے اوہ لوہ پُرشاں اپنے کول بھادی اُتے ساہت تے کلا دے پارکھی ہون گے، ایہہ گل اخباراں وچ جاں ملاقاتی جیونیاں وچ گھٹ ہی اُبھر کے سامنے آئی ہے۔ مثال وجوں بابا جی نوں جتا آپ پڑھن دا شوق سی، اوس توں ودھیرے بچیاں نوں پڑھدے دیکھن دا شوق سی۔ اوہناں لئی شوق دا دوجا ناں ہی شاید فرض سی جس کر کے اوہناں نے تعلیم کھنوں بہت ہی کچھڑے ہوئے سرحدی علاقے وچ پہلاں صرف گرویاں لئی اُتے بعد وچ گرویاں تے مُنڈیاں لئی سانجھا جتا ہائی سکول بھکھنا آپنے کھیتاں دی زمین وچ ہی کھول دتا سی۔ انگریز دے ٹوڈیاں دی رہند کھوہند ولوں دوہاں گلاں، مطلب گرویاں دی پڑھائی اُتے ہائی سکول توں پہلاں جتا 'شبد جوڑے جان، دی مخالفت کہیتی گئی سی جو چھیتی ہی آپنی موت آپ ہی مر گئی سی۔ انج سکول دن دگنی تے رات چوگنی تر تھی دے راہ پے گیا۔

جتا ہائی سکول بھکھنا دے پہلے قابل ذکر ہیڈ ماسٹر مشہور کہانیکار سُجان سنگھ بنے اُتے سینڈ ماسٹر ستنام سنگھ پاندھی جو قابل اُستاد ہون دے نال نال آپنی قسم دے چنگے لیکھک وی سن۔ سُجان سنگھ توں مگروں اوہ ہیڈ ماسٹر دی بنے سن۔ اوہناں دوہاں دے نال ہور وی سوہرہ اُستاد آملے جہاں نے سکول نوں بڑی اُساڑ و سیدھ دتی۔ پڑھائی

اتے کھیڈاں دے نال نال ہر سچوار اڈھی چھٹی مگروں ادبی پروگرام پیش کیتا جاندا جس وچ گڑیاں، منڈے اتے اُستاد بڑے اُتھاہ نال شامل ہوندے۔ مینوں ہورناں پریرناواں دے نال نال آپنی آواز دے سُرِیلا اتے سُرِیڈھ ہون دا احساس وی اوسے ماحول دی دین ہی کہیا جاسکدا ہے۔ میں ہر اوس ہفتہ واری پروگرام دی اڈیک کر یا کردا سی جدوں کسے اُستاد جاں جماعتی جماعتن ولوں مینوں ضرور ہی کجھ سُنّاؤن لئی آکھیا جاندا۔

ڈھنڈ کسیل اتے ہور دُراڈے پنڈاں توں وڈیاں جماعتاں دیاں کجھ گڑیاں وی ساڈے گھر ہی ٹھہردیاں سن۔ گرمیاں دیاں راتاں نوں وڈے تھڑے اتے سارا پرپوار چھردانیاں لا کے باہر ہی سٹتا ہوندا سی۔ سکول دا گم، گھر دیاں سوانیاں دا گم اتے پٹھا دتھا مکا کے پرپوار دے سارے جیاں ولوں وڈے تھڑے اتے رات نوں ادبی دربار لگدا جس وچ پُرت لڑی اتے ہور پتراں وچوں کوتاواں، چُککے وغیرہ یاد کر کے سُنّائے جاندے سن۔

ٹھیک سے اتے اسیں سارے بابا جی اتے وڈے بھوآ جی دے منجیاں دواآ لے، چونکیاں، پیڑھیاں، گُرسیاں، وڈے سٹول اتے لالٹیاں رگھ کے بیٹھ جاندے سی اتے ادبی دربار شروع ہو جاندا سی۔ اُپنی سُر والی کوتا ہمیشہ مینوں پڑھن لئی آکھیا جاندا اتے راتاں نوں آسے پاسے پانی لاؤن والے کئی ویر دسدے کہ رات نوں اوہناں نے سانوں اُپنی اُپنی ہسدیاں اتے مینوں گاؤندیاں سُنیا سی۔ انت تُوں پہلاں وڈے بھوآ جی اتے پھر بابا جی دے پہلے گھراڑے تُوں اسیں ادبی دربار دے خاتے دا اشارہ سمجھ کے پیڑھیاں چونکیاں چُک لہندے اتے آپو آپنیاں منجیاں دا راہ پھڑدے۔ تے اِس طرحاں اوہ گھر اتے اوہ سکول جتھے منڈے گڑیاں اِکٹھے وچر دے اتے پڑھدے رہے، میرے لئی اِک انوکھی پریرنا دا سروت بنے۔ تے پھر میں گم دے سنبندھ وچ کسے وی دیس وچ وچریا، ادبی تنظیمیں جاں اگانہہ وڈھو متراں پیاریاں، مرد، عورتاں دی سنگت وچ اِسے طرحاں دے ماحول آپنے آپ ہی سرجے جاندے رہے سن۔ کیلیفورنیا دی ایبہ وادی اہلیاں گتی وڈیاں دی روشن مثال ہے۔

پیشے متعلق رُجھویاں اتے پروارک ذمہ واریاں نے بے شک ویلھ نہیں دتی، پھر وی جو محسوسیا، لکھن دی کوشش کردا رہیا ہاں۔ پر ہور ہور لکھن نالوں میں جو لکھیا، اوس نوں وار وار ساہت سبھاواں، مندریں، گوردواریاں، چھوٹیاں وڈیاں محفلاں، مجلساں وچ گا کے سُنّاؤندا رہیا ہاں۔ انج میریاں لکھیاں گنتی دیاں کوتاواں وی مینوں بُتیاں لگدیاں رہیاں ہن۔ کتاب چھواؤن دی سوچن توں پہلاں مینوں لگدا سی کہ ایبہ کوتاواں جدوں چھپن گیاں تاں ایبہ کتاب وارث شاہ دی بہر جتی موٹی ہو جانی ہے۔ پر ایبہ سچائی تاں نہیں سی۔

رسالیاں وچ چھپدے رہن کر کے پڑھن ہاراں لئی میں ایناں گمنام تاں نہیں سی، پر کتاب چھپواؤن دے موہ توں زلیپ ہی رہیا ساں۔ گل ایبہ نہیں سی کہ میں ایبہ کوتاواں کتابی رُوپ وچ چھپواؤنیاں نہیں سی چاہوندا۔ ڈردا اِس گل توں سی کہ کجھ پرواسیاں ولوں پسیاں دے زور نال 'اُستکاں' چھپوالین اتے پرکاشکاں تُوں وگاڑ دین ورگیاں گلاں ادھر ادھر سُنن نوں مل جاندیاں سن۔ ایبہ گلاں کتھوں تک ٹھیک سن، پتہ نہیں، پر من عجیب دُجیتی وچ ضرور پھسیا رہیا۔

2003 وچ ہرمن پیارے لیکھک کرنل جسیر بھٹلر آپنی پتی امریندر بھٹلر نال کیلی فورنیا آئے۔ اوہ میرے دوست وی ہن اتے نیڑے دے رشتے دار وی ہن۔ اوہناں نال بھرویاں ملعیاں اتے وچاراں ہوئیاں۔ اوہناں نے کتاب چھپواؤن لئی مینوں ٹوہیا، پریریا اتے کھرڑا تیار کرن لئی کئی وڈے سُبھاہ دتے۔ پر اوہناں دے دیس پرت جان مگروں گل اوٹھے دی اوٹھے ہی کھڑی رہ گئی۔

ستمبر 2006ء کاہنیکار گرجن سنگھ بھٹلر آپنی پتی گرجن کور نال کیلی فورنیا، بے ایریا وچ آپنی بیٹی بھادنا کول تھی پھیری لئی آئے۔ اوہناں دی مرضی آپنی خواہش مطابق وچر کے چپ چپتے دیس مُڑ جان دی سی۔ پر اوہناں نوں پڑھن اُتے پیار کرن والیاں دی مرضی کجھ ہور سی۔ اوہناں دے آؤن دی خبر مونیوں مونیہ پھیلن دی دیر سی کہ اوہناں نوں ادبی حلقیاں وچ نکلنا ہی پیا۔ مینوں وی اوہناں دے سمنان وچ رکھے کجھ ادبی پروگراماں وچ شامل ہون دا اُتے اوہناں نوں سُنن دا سُبھاگ ملیا۔ آپنا قیمتی وقت کدھ کے اک دن اوہ پرپوار سمیت میرے گھر رولنگ ہلز، مڈریا آئے۔ اوہناں نے میریاں نظماں سُنیاں تے میری کتاب چھپواؤن دی گل بھر اوتھوں شروع ہو گئی جتھے جسیر بھٹلر چھڈ کے گئے سن۔ فرق اس وار ایہہ سی کہ پرینا در پرینا دین دی بجائے ایہناں نے اتم حد طے کر دتی کہ دساں دناں دے اندر ہتھ لکھیا کھرڑا اوہناں تک پہنچ جانا چاہیدا ہے۔ قلم کٹار دے دھنی لیکھک گرجن سنگھ بھٹلر عقل وچ تاں میتھوں وڈے ہنن ہی، عمر وچ وی وڈے ہن۔ اس لئی اوہناں دی طے کیتی سماں سیمیاں مینوں پالنی ہی پئی۔ تے اس طرحاں جے ایہہ کتاب پہلی وار 2007 وچ گورنگھی وچ چھپ سکی تاں ایہہ گل پہلاں میری پتی اندر بیر، بیٹی نوریت، بیٹے نودیپ، انیکاں دوستاں مٹراں، کئی وار اجنبی سُنن ہاراں دی تے پھیر جسیر بھٹلر دی مڈھلی پرینا صدقہ اُتے اخیر وچ گرجن سنگھ بھٹلر دی طے کیتی سماں سیمیاں صدقہ ہی ہو سکی سی۔ تے جے ایہہ شاہ مگھی وچ چھپ کے ہُن جُھاڈے ہتھاں وچ ہے تاں ایہہ سارا سہرا لہندے پنجاب دے پریمیاں، "ماں بولی ریسرچ سینٹر لاہور" دی کرپا اُتے خاص طور تے جناب محمد آصف رضا ہوراں دے سر ہی ہے، جہاں دی پرینا، مہربانی تے ہمت صدقہ ایہہ ممکن ہو سکيا ہے جو آپنے آپ وچ وی اک وگھری کہانی ہے۔

دُعا

میرے صاحبِ مینوں توفیق ایہہ دیویں
میں تیری بات سمجھاں، بات وِچلی رمزِ نوں جاناں

توں میرے توتلے بولاں دا راکھا خود بنیں
بخش دیویں اوہ بولے بول جو نہ ٹھیک کہہ پاواں

میرے احساسِ نوں کردارِ نوں اوہ نمرتا دیویں
میں تیرے لالواں دا تھوہ پتہ بُھل نہ جاواں

توں قاتل بازوواں وِچ دردِ دل وِچ خوف بھر دیویں
درگاہاں کدے نہ بنن دیویں فرِ قتل گاہاں

بھلا سربت دا منگاں تے ایس دے نال فر
اپنے بچیاں دی خوبصورت زندگی چاہواں

فر جے ہو سکے تاں دھو دویں لگی اوہ ہر تہمت
تیرے دربارِ آخر کار جد میں سدیا جاواں

گیت کار ہاں میں زندگی دے گیت لکھدا ہاں۔۔۔۔
 میرے گیتاں دیاں نیناں چ برہوں رڑک وی پیندی
 کدے پر بے بسی میری چوراہے رون نہیں بہندی
 میرے گیتاں چ ایس انسان لئی ارداس ہوندی اے
 حق انصاف لئی آکھن سُنن دی آس ہوندی اے

کوتاواں
اتے
گیت

کیہ رکھیے ناں ایس عالم دا

کیہ رکھیے ناں ایس عالم دا!
 ایہناں دل وچ رسدیاں یاداں دا
 ساتھوں ٹٹ گئے قول قراراں دا
 اوہناں ان سُنیاں فریاداں دا
 کیہ رکھیے ناں ایس عالم دا!

نکے جیہے پنڈ میرے لوکاں نوں
 آساں سن وڈیاں میرے تے
 میں چائن لے کے پرتاں گا
 سجاں گا آن بنیرے تے
 پر تلخ ہواواں دے ساہویں
 نہ چلیا زور چراغاں دا
 کیہ رکھیے ناں ایس عالم دا!

ایہہ خصلت رہی ہنیرے دی
 کوئی جگنو اس ٹوں بھاؤندا نہیں
 اوہ ٹمکن باجھوں رہندا نہیں
 تے نہیرا چانن چاہوندا نہیں
 ایہہ جھڑپ نہیں گجھ راتاں دی
 ایہہ گھول ہے آد جگاداں دی
 کیہ رکھے ناں ایس عالم دا!

اک ایسی رات دا عالم سی
 میں سنگ جگنوواں ٹر آیا
 ماں سبیل نینیں تکی رہی
 جوہ پار لنگھا پیو مڑ آیا
 اوہ میریاں منتاں مندے رہے
 خود جیوندے جیں عذاباں دا
 کیہ رکھے ناں ایس عالم دا!

میں ہاں تے کیسا دیکھ ہاں
 جو پار سمندر بلیا ہاں
 لے چمک امانت تڑ آیا
 سنگ چن چانی رلیا ہاں
 میرے سر توں قرضاً نہیں لہنا
 میرے پنڈ دے جوں خراباں دا
 کیہ رکھے ناں ایس عالم دا!

کیہ رکھے ناں ایس عالم دا!
 ایہناں دل وچ رسدیاں یادا دا
 ساتھوں ٹٹ گئے قول قراراں دا
 اوہناں ان سُنیاں فریاداں دا

پینگھاں کتھے پاواں

پپلاں دے سنگ بوہڑ گوا لئے
 بوہڑاں دے سنگ چھاواں
 ٹاہلیاں گنیاں آئے سفیدے
 پینگھاں کتھے پاواں

چنچ وچ تنکا لئی پرندہ
 اڈیا چار چھیرے
 جوہاں دیسی برکھ دسوری
 کدھر آ لھنا پاواں

تچھلی راتے چڑھی ہنھیری
 کر گئی تیتلا تیتلا
 لک چھت کے کوئی بچی کرونبل

پتر ٹاواں ٹاواں
 لگی لو تے کیہ پیا ویکھاں
 بند پئے دروازے
 تخت پوش تے گھلیا ٹھیکہ
 پنڈ دی ستھ وِج ٹھانا

گھوہاں تے سی رب وسیندا
 اوہ وی رُسدا لگیا
 جٹ مر گئے خود کشیاں کردے
 چمبڑیاں ویکھ بلاواں

گرواں پیراں دی ایہہ دھرتی
 دھانہاں مار کے روئی
 جیوں کوئی لاڑی سچ ویاہی
 لُٹ لئی آپ کہاں

سپنی سر تے پھوکاں مارے
 بوٹ آلھنے سہمے

اُتر پہاڑوں آ وے جوگی
پٹ ورمی نوں ڈھاواں

پچلاں دے سنگ بوہڑ گوا لئے
بوہڑاں دے سنگ چھاواں
ٹاہلیاں گنیاں آئے سفیدے
پینگھاں کتھے پاواں

تلی تے سیس

کل دی بات ہے، سی آدمی گجھ اِس طرح ڈردا
 شیر آیا بچاؤ شور ڈردا آجڑی کردا
 اُسدا سچ سی جاں شُغل سی ایہہ تاں اوہی جانے
 اُسدے شور تے سی پنڈ سارا پیروی کردا

اجو کے دُور وِچ تاں آدمی نوں اوہ نہیں کھاندا
 شوہدا شیر تاں پُچھل دبا کے دوڑ ہے جاندا
 پسو، پنچھی، پکھیرو، آلھنے، اِس توں تریہندے نین
 کھاندا ہے تاں کیول آپ نوں ہُن آدمی کھاندا

پُھیرے پکڑ ہے ایہدی وچھائی جال ہے بیٹھا
 ساغر جھیل ندیاں شُدھ ہوا گندھال ہے بیٹھا
 ربّ جے چڑھ گیا اسمان فر وی اُسدی شامت ہے
 کوئی سورگ تے نہ نرک ہُن اِس توں سلامت ہے

وچھائے جال وچ پر پھس گیا سبھ جاندا بندہ
 دھرم ایمان لئی لڑدا وی بے ایمان ہے بندہ
 آوے نمرتا اندر نہیں اِسدا بدل وی کوئی
 تلی تے سیس رکھ کردا جدوں بلیدان ہے بندہ

سمے دی ڈاچی

(اکوہیں صدی نوں سمریت)

آئے ساں بہت دُوروں کوہ ہور میں مُکایا
چڑھدی صدی دوالے اک نور نظر آیا

مارو تھلی سِکھر توں منزل دے کلس لَشکے
اوہ رات سی گلابی بھر جشن سی منایا

جاں تڑک سار ہوئی، ڈاچی سمے دی اُٹھی
بھج تری تچھانہہ نوں ڈاچی نوں جد اُٹھایا

اوہ ہور تیز نٹھی تے ہور زور مستی
اگیوں دی روکنا جد رل قافلے نیں چاہیا

ہویا جاں پوہ پُھٹالا تے بے نقاب چہرے
آپنے ہی مہارتھیاں ڈاچی دا مُونہہ بھنویا

ڈاچی ہے بے مُہاری تے کارواں پریشاں
چُکھے ہے بکھڑا پینڈا مر کے مساں مُکایا

ڈاچی دا مُونہہ چُکھانہہ نوں چڑھدی صدی اگانہہ نوں
آپنے ہی شاہ سواراں کیتا کیہ ہے خُدایا!

اسیں پاہرو بنے

نہیں سَنمان دی اچھا چڑھے دِن مُخبری کر کے
اسیں تاں دیاں گے پھرہ رات ہر موڑ تے کھڑ کے

اسیں پاہرو بنے ساں پنڈ نوں جد سنھ آ لگی
ایسے دوش لئی ہر چور دی ہاں اکھ وِچ رڑ کے

بھلا ایس پنڈ دا منگدے جدوں بندے تیرے ربّا
اُدوں ہی قہر ٹُٹ پیندا کیوں اُچے گُٹ توں چڑھ کے

جے رُکھ ہی نہ رہے دس آ لھنے سِر تے بناؤ گے
اُڈیا سدا نہیں جانا ایہہ تنکے چُجج وِچ بھر کے

چُرتے توں ہی اک رستہ سی رنگ تے روشنی والا
دسدا اے میل پتھر تاں چڑھے ہاں ہور ہی سڑکے

بنے گا قافلے دا کیہ جو آیا دُور توں چل کے
جے ڈاچی سمے دی کوئی لے گیا اج ہور ہی پھڑکے

جو پہیا روکدے نیں سمے دا، بانہواں تڑا بہندے
اسیں تاں دیاں گے گیڑا اگیرے گزراں توں پھڑکے

پیار دا گُنا پھل

نہ تے جیت تیری سبنا نہ ہی ساڈی ہار پیارے
ایہہ سوچ آ گئے ہاں فر ایس وار پیارے

سُنیاے نہتیاں تے تلوار نہیں اٹھاؤندے
آپاں سنبھال آئے اپنی کٹار پیارے

پہنچے تیری گلی تے سر دھر لیا تلی تے
ایہہ بھرم ہی رہے نہ بُزِ دل ساں یار پیارے

تُوں ہی کہیا سی سبنا ہے اُس طرح ہی ودھنا
ایہہ پیار دا گُنا پھل دو توں ہو چار پیارے

تیری ہی بنھ کے پلے نکلے نہیں اکلے
ساڈے جیہیاں دی آئی لمی قطار پیارے

ہُن وی نقاب رہنا مکھڑا چُھپا کے بہنا
نہیں حادثہ نگونا سوچیں وچکار پیارے

تیری میری سانجھ

تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح
 دھرت تے آکاش وچلا رابطہ ہے جس طرح
 تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

امبراں توں ٹٹ کے دھرتی اچانک ڈگ پئی
 میں بہشتوں کڈھیا ہاں کون جانے کس طرح
 تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

پینڈیاں وچ رات دِن لبھدی گواچے مُول نوں
 میں ہاں آواگون ورگے چکراں وچ جس طرح
 تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

تاریاں دی بھیر وچ اوہ روز گٹرے ماردی
میں ہاں تینوں ڈھونڈا سبھ چہریاں وچ جس طرح
تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

اُس تے نیں دیویں بندشاں میرے تے سو پابندیاں
منزلِ مقصود دے راہی نہ رُکدے اِس طرح
تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

پاس توں ویکھاں تاں کوہاں دُور، دُوروں پاس ہیں
دس حدے تے میل دوہاں دا ازل توں جس طرح
تیری میری سانجھ رشتہ واسطہ ہے اِس طرح

چڑھن ہارا دِن

چڑھن ہارا دِن ہے یارو گُزر جانی رات ہے
 ہر ہنیری رات چکھے سون جیہی پر بھات ہے
 چڑھن ہارا دِن ہے یارو گُزر جانی رات ہے

گر گیا سیں کس طرح ہُن اوس دا نہ وہم کر
 اٹھیا ہیں جس طرح ایہہ بات ہی اک بات ہے
 چڑھن ہارا دِن ہے یارو گُزر جانی رات ہے

اہو بجلیاں نے ساڑ تا سہون کھلوتے رُکھ نوں
 ایہہ رُکھ دی جیراند ہے اوہ اگ دی اوقات ہے
 چڑھن ہارا دِن ہے یارو گُزر جانی رات ہے

کیہ سوچ کے بدلی نے دسو چن دا راہ روکیا
پانی پانی ہو گئی ہو یا جدوں احساس ہے
چڑھن ہارا دن ہے یارو گزر جانی رات ہے

پتھر دا سینہ پھول کے بُت گھاڑیاں نیں ویکھیا
پتھر دلاں دے وچ وی کوئل کلا دا واس ہے
چڑھن ہارا دن ہے یارو گزر جانی رات ہے
ہر ہنیری رات چکھے سون جیہی پر بھات ہے

ستمبر 2001

(نائن الیون)

کس طرح دا سال سی لنگھیا جو سال ہے
ترک سی، ونگار سی، کہنا محال ہے

ٹھنڈی لڑائی وچ تاں سی خون ہی سفید
ایس دور وچ تاں اتھرو وی سُوہا لال ہے

آدمی نے دھرم اک گھڑیا سی آسرا
اوہ جنونی ہو گیا اوہ فر نڈھال ہے

مر گیاں لئی وین تاں اوہی جو سن ہمیش
قاتلانا قہر رنجش بے مثال ہے

اک طرف اوہ نجلی جو ساڑے گرج توں پہلاں
دُوجے اوہ بلدا برکھ جو اگ تے سوار ہے

اُچے محلاں وِچ وی ہُن لوک بے آرام
جو شور شہروں دُور سی ہُن محلاں نال ہے

یاد پتھر

پنڈ رُڑھ جائے گا بنھ جے ٹُٹیا
قاضی دُبا فکر وِچ ہی مر گیا

سمے دی سرکار پر نہ گولیا
دریا وی چُپ چاپ ہی وگدا رہیا

آ گئی اک دِن اچانک کانگ فر
رُڑھ گیا جو وی جدھر بھجدا رہیا

لے گیا مٹی وی پنڈ دی روڑھ کے
مال دھانداں نہ گُھرا وگدا رہیا

مگر مجھ دے اتھرو کیرے تڑت سرکار نے
سلسلہ فر شوق تیاں دا بڑا چلدا رہیا

مویاں دے ناں گھل گئے فنڈ دیس وی پردیس وی
اگلی آفت آؤن تک دھندا بڑا پھلدا رہیا

بنھ کیوں ٹٹھا، کیوں ٹٹھا تے قاضی مر گیا
اُچ پدھری جانچ دا اک بھرم وی پلدا رہیا

منتری جی پنڈ دی تھاں یاد پتھر لا گئے
برسیاں تے ہرا لاٹو ہر ورھے بلدا رہیا

جے رُکھ ہی نہ رہے

کوئی تے حوصلہ دیوے
میرے اُس دیس بابل نوں
اوہ پریت حوصلے والے
گُھر دیاں گُھر رہے ویکھو

ماواں ہس دیاں کیوں روندیاں
ہُن ہر جتپے تے
خُوشی تے خوف دے ہنچھو
اکٹھے ویہہ رہے ویکھو

پال پوس کے دھیاں
گھراں توں سی وداع کردے
پال پوس کے پُتر تاں
وطنوں تَر رہے ویکھو

کالے پانیاں دا نام
 تے بدنام سی پہلاں
 گوری دھرتیاں تے پور
 بھر بھر لہہ رہے ویکھو

سدا ہی آ لھنے نوں
 برکھ دا ملیا سہارا سی
 ستم! گجھ آ لھنے ہی
 برکھ او تھے نِگل رہے ویکھو

جے رُکھ ہی نہ رہے
 کیہ آ لھنے سر تے ٹکاؤ گے
 پرندے آ لھنے ول
 پرتنوں ہی جھجک رہے ویکھو

گیت لکھدا ہاں

ہار دی ہار لکھدا ہاں، جیت نوں جیت لکھدا ہاں
گیت کار ہاں میں زندگی دے گیت لکھدا ہاں

میرے گیتاں چ میرے متراں دا ذکر ہوندا اے
میرے گیتاں چ سانجھے دشمنان دا فکر ہوندا اے

میرے گیتاں دیاں نیناں چ برہوں رڑک وی پیندی
کدے پر بے بسی میری چوراہے رون نہیں بہندی

میرے گیتاں چ ایس انسان للئی ارداس ہوندى اے
حق انصاف لئی آکھن سُنن دی آس ہوندى اے

میرے گیتاں نُوں الھڑ جان کے نہ ماریو چھمکاں
نہ ایہناں سی ہائے کرنی تے نہ ہی اکھ میں جھمکاں

میرے گیتاں دے وس ہووے شبد کوئی مرن نہ دیواں
سیاہی پنیاں قلمماں چ اتھرو بھرن نہ دیواں

ممتا رول کے کوئی پُت فر پردیس نہ آوے
کیول رُزگار لئی لا کے دِلاں نُوں ٹھیس نہ جاوے

میرے گیتاں دی دھرتی تے کئی اک ویر انج ہويا
ہنیرے چھا گئے گھپ گھیر بُوہا چاننی ڈھویا

مگر سُنسان گلیاں چوں اوہ کھیڑے فیر چمکے نیں
جو دینتاں نے اُجاڑے سی بچے فیر مہکے نیں

ایہناں نُوں رب دیاں رکھاں رہن سُر جیت لکھدا ہاں
ہار دی ہار لکھدا ہاں، جیت نُوں جیت لکھدا ہاں

ہار دی ہار لکھدا ہاں، جیت نوں جیت لکھدا ہاں
گیت کار ہاں میں زندگی دے گیت لکھدا ہاں

ہندوستان دے بھاگ

قسمت گل جہان دی تیز ہوئی
 لشکے بھاگ کیوں نہیں ہندوستان تیرے
 نیویں نظر اداس مایوس چہرے
 پھر دے سکھ ہندو مسلمان تیرے

اوہناں گھر رزگار لئی لین ترے
 کٹن گئے جو کل گزران تیرے
 آگھو کون ہمالا دی دھون اچی
 دوہرے لک جد پھرن عوام تیرے

اسیں ہو کے وی نہیں آزاد ہوئے
 کیوں نہیں پُچھدے لوک سوال یارو
 دیواں دوش ہُن کبھڑے فرنگیاں نوں
 ودھ کے دیسیاں کیتی کمال یارو

فیر مذہب نال مذہب ٹکرا دتے
 راج وٹکرے راجاں دے نال یارو
 اک ڈیگدی دوجا اٹھا لیندی
 تپچھوں کھچ کے جُنڈلی تار یارو

وڈے چھوٹیاں نیں پا لئے مُل آپے
 چھکے ٹنگ لئی رتا وڈریاں نیں
 جو بن رتے کسانِ دی شام ہوئی
 مونہہ پھیریا سنجھ سویریاں نیں

دِنے لُٹ لئی چور بازاریاں نیں
 راتیں چُونڈ لئی سادھاں دیاں ڈیریاں نیں
 سُرخی روز اخبار دی دُسکدی اے
 پی لئی رات سلفاس بتھیریاں نیں

آوے واج شہید دی مڑھی وچوں
 میری مڑھی تے دیوا جگائیو نہ

چجر کنڈے غلامی دے بجدے او
 میری مرہی نوں پھل چھہائیو نہ

میری سُر تھیں سُر جے میلے نہیں
 ایویں گیت آزادی دے گائیو نہ
 لکھو سچیاں کوسدی لیکھکاں نوں
 ایویں فالتو قلم گھسائیو نہ

پگڑی سنبھال جٹا

اُٹھیا اے فیر تیری ہوند دا سوال اوئے
پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

جہاں نوں تُوں جانیا اکیل دھوتے نکھاتے نیں
دکھ دی نہیں گل، ایہہ تاں اندروں سراپے نیں
گھلیاں نہیں اکھاں جٹا تیری وی کمال اوئے
پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

جٹا تیرے نال جٹاں وانگراں کھلوواں گے
ساڈے نال تڑ تیرا پانی اسیں ڈھوواں گے
بھل گئے اوہ قول کیتے ٹٹ گئے قرار اوئے
پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

گن لے سکول مُنڈے کڑیاں پڑھاتے
 ہریجن پہلاں ہی سی گھوہاں تے چڑھاتے
 کم روزگار کھندے وکھرا سوال اوئے
 پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

مہنگیاں دوائیاں کھاداں فصلاں تے پا رہیا ایں
 چک کے ویاجی ٹونبو شاہاں توں لکھا رہیا ایں
 منڈی بچ پچایا مال دیندے تیرا گال اوئے
 پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

گروی زمیں اُتوں قسطن گھنیریاں
 ٹریکٹر ٹرالی شاہاں سرکاں تے گھیریاں
 لنگھ گئے وزیر ہتی کار اُتے لال اوئے
 پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

اُٹھیا اے فیر تیری ہوند دا سوال اوئے
 پگڑی سنبھال جٹا، پگڑی سنبھال اوئے

ادبی خانہ جنگی

کھجے چ ڈھال پُستک، سچے کٹار کافی
ایہہ ادب دی لڑائی گھمسان تیک پہنچی

قلمماں دے ایہہ دھنتر گالھاں دے وی دھنی نیں
دل چوں دویت اُٹھ کے زبان تیک پہنچی

پگڑی دی خیر سلا، گُرسی نہ جائے اللہ
سنمان دی لڑائی اپمان تیک پہنچی

اگ دی تپش ایہہ سبھ نوں ہُن دُور تیک ساڑے
میری نظم توں تیرے دیوان تیک پہنچی

کھجے بچ ڈھال پُستک، سچے کٹار کانی
ایہہ ادب دی لڑائی گھسمان تیک پہنچی

کلا قدرت

جے کوئی ساڈی کلا چ بھورا قدرت ہوئی
تاں اوہ آپے اپنا رنگ لیائے گی

رُکھ اِکلا ویکھ جو بجلی پُھوک گئی
نویں کروئل نکلے گی مُسکائے گی

ندی کہ جس نوں اپنی ریتا ڈیک گئی
چشمہ چشمہ پُھٹے گی ول کھائے گی

جو بن رُتے فکراں صدقہ اُلجھ گئی
زُلف اوہ کالی سنورے گی لہرائے گی

اوہ نگری جو دینتاں رات لتاڑی سی
لو لگی تے چہکے گی مہکائے گی

جس کھائی وِچ لاشاں سٹ کے ہسے سنو
بھاجڑ ویلے اوہ ٹپی نہ جائے گی

پاندھے کولوں پچھ پچھ جم جم تڑدے رہو
نہ انصافی گنڈلی راس نہ آئے گی

دھرم راج کوئی ہے وی ہے کہ ہے ہی نہیں
لوک کچھری امبریں ٹیم چڑھائے گی

میں وی پیڑھی بیٹھاں سوئی پھیر لواں
واری واری سبھ دی واری آئے گی

سُنیائے لیکھا دفتر ایتھے گھل جانا
فر نہ آکھیں، اگے ویکھی جائے گی

تیری دید

تیری دید دا جے نظارا نہ ہوندا
پیراں نوں پینڈا گوارا نہ ہوندا

ٹھلے نہ بیڑے تے چلے نہ چو
جے ساغر ہی ہوندے کنارہ نہ ہوندا

کدوں کوئی سڑدے تھلیں پیر پاؤندا
جے موتوں پرے اوہ پیارا نہ ہوندا

کچیاں نوں کیہڑا لگاؤندا کلجے
عشق جے نہ جھلا ہواہرا نہ ہوندا

ٹوئے غریبی دے ہوندے نہ ڈونگھے
جے محلاں تے واڈھو مُنارا نہ ہوندا

تے ڈانگیں نہ مندے اوہ چوری دے کپڑے
جے چوراں نوں ملیا ہُنگارا نہ ہوندا

چکی

اک چکی وِچ دانا دانا پسدے ہاں
اک دوجے توں پیر چھپائی پھر دے ہاں

دل مندر تاں نت دیہاڑے ٹٹیا ہے
کھنڈراں دا اک بھرم سچائی پھر دے ہاں

جس ٹہنی تے بیٹھے، کھدے جاندے ہاں
دایے پُشناں لے لائی پھر دے ہاں

شتر مُرگ دے وانگ سچائی دے ساہویں
ریتے دے وِچ سیس دبائی پھر دے ہاں

اَن دِسا اِک ڈر جیہا، اِک سہم جیہا
اپنے اندر آپ بٹھائی پھر دے ہاں

کندھ تے موٹا موٹا لکھیا ویہندے نہیں
نظراں اُنچ اسمان چڑھائی پھر دے ہاں

اپنی پیڑھی پیٹھاں سوٹی کون کرے
سارے پنڈ لئی ونج ولائی پھر دے ہاں

طوق گلاں چوں لہون دی سو جھی کون دوے
کینٹھے وانگوں بھار اٹھائی پھر دے ہاں

موت توں پہلاں ہی یارو مر جان لئی
اِک دُوجے سنگ جام وٹائی پھر دے ہاں

اِک چکی وِچ دانا دانا پسدے ہاں
اِک دُوجے توں پیڑ چھپائی پھر دے ہاں

دِل

دِل تاں اوہیو کردا من جو کہندا ہے
پر جُزمانہ دِل نوں بھرنا پیندا ہے

دِل جتھے کھلہیارو شائد ٹک جاوے
چنچل ہارا من نہ ٹکیا رہندا ہے

من من آئیاں کر کے دِل جے ہار بہوے
دِل نوں ہی ہرجانہ بھرنا پیندا ہے

ہے تاں جوت سُرُوپ جے مُول پچھان لوے
پر من ایسے جھنجھٹ وِج نہ پیندا ہے

دِل ہے اوہ دریا سمندروں دُونگھا جو
 ربّ وی اِسے ہی دریا وِچ رہندا ہے

اِیس دریا وِچ دِل والے ہی اُترے نیں
 دم گُھٹدا جد دُبنا ترنا پیندا ہے

دِل تاں اوہیو کردا من جو کہندا ہے
 پر جُرمانہ دِل نوں بھرنا پیندا ہے

ڈانسار دا گُوج

کس طرح دا اے پتندر، کیہ تماشہ کر رہیا
اُتے پیا وی رو رہیا، ماردا وی ڈر رہیا

رُوحوں بناں قلبُوت ہے، اوہو جیہی کرتُوت ہے
بہتا لتاڑی جا رہیا، لوڑوں ودھیرے چر رہیا

ڈھا کے پرائیاں گھولیاں، چونترے تے چڑ رہیا
کلے پٹائے جا رہیا منگوں آوارہ کر رہیا

شکی کلشی آپ ہے، پرچھاویاں نوں پھڑ رہیا
سپاں نوں اودھر پالدا، رسیاں توں ایدھر ڈر رہیا

چڑھدی صدی توں جھجکدا، مُڑ سولہویں وِچ وڑ رہیا
اک پیر اگے پُٹدا، دو قدم پچھے دھر رہیا

بوجھل سریوں ہو گیا، لالچ جو اِنا کر رہیا
گِر گڑاؤندا سُنیندا، ڈانوَ دُبارا مر رہیا

کس طرح دا اے پتندر، کیہ تماشہ کر رہیا
اُتے پیا وی رو رہیا، ماردا وی ڈر رہیا

شاہدی چانی دی

دل دیاں طرباں نوں سہون چھیڑیا
بھر زمانے دے غماں آ گھیریا

کیوں بھلا اُس توڑ کے سُٹی رباب
فر دُبارا راگ مارو چھیڑیا

رہن گے بھڑوئے اوہ پیاسے آپ وی
گھوہ پٹھا رل جہاں نیں گیڑیا

قافلے وچے ہی رلیا چور ہے
لُٹ گئے دی جو دُہائی دے رہیا

اکھ جے میلی دی میلی ہی رہی
کیہ سنوارو صاف اتھرو کیریا

لوک شاہدی چانی دی بھرن گے
کالکھاں بھاویں چوگردا گھیریا

وقت دی پہچان

لوڑ ہے اج سوچدے انسان دی
لوڑ ہے اج وقت دی پہچان دی

ہر ہنیری رات آخر مگدی
ڈلھکدی لالی جدوں اسمان دی

لبھدی ہے زندگی تدموت چوں
لگدی بازی جدوں ہے جان دی

اوہ ہوا توں نیں اُچیرے اُڈدے
سوچ جو رکھدے ہوا دے ہان دی

تارا تارا ہے کہ ایہہ ٹٹ جائے نہ
چنتکو چنتا کرو آسمان دی

لوڑ ہے اج سوچدے انسان دی
لوڑ ہے اج وقت دی پہچان دی

بے وساہی قلم

بے وساہی قلم نہ تلوار کٹ دھرے
قلم نُوں ٹُنڈا جگاؤندا بار بار ہاں

اوہناں دے نال ساں نہ میں ایہناں دے نال ہاں
دوہاں وچالے ٹھن گیا میں اوہ سوال ہاں

راہاں تے رشتیاں نُوں جس پٹری بنا لیا
اُس مال گڈی سوچ دا نہ میں سوار ہاں

شیشے چ رہن والیاں پتھر سنبھل لئے
اس بے دریگی فوج وِچ نہ میں شُمار ہاں

نیکی بدی دی ریت وِچ جو رُل گئی لکیر
اُس مرگ چھلی لکیر دے میں آر پار ہاں

دینی دُہائی رب دی بندیاں دے ناس لئی
دھرم! ایسے دھرمیاں توں شرمسار ہاں

نرکیں سورگیں پہنچ کے جو جی کرے کریں
اِس دھرت تے انصاف دا میں طلبگار ہاں

بے وساہی قلم نہ تلوار کٹ دھرے
قلم نوں تُنبا جگاؤندا بار بار ہاں

جادوگری

ایہہ نہیں میری کہن دی جادوگری
ایہہ تاں تیری سوچ دی سوہر دگی

میں جیہا کامل نہیں ہاں دوستا
ارتھ تیری رُوح دی پاکیزگی

تار تے تُرنا پیا تُردے رہے
تور تھڑکی اُلری تے ڈگ گئی

میل تیرے دا ہی سی ایہہ تاں کمال
گھپ نہیری رات میری جگمگی

دِلاں دی دِل وی کتے نہ جاندے
تکدی خالی ایہہ بٹ بٹ زندگی

ایہہ نہیں میری کہن دی جاؤ گری
ایہہ تاں تیری سوچ دی سوہرگی

کاہدی لو

کاہدی لو جو نہ ٹکری ہنیریاں دے نال
رہی اٹکی جو سرگھی سویریاں دے نال

کاہدا نگھ جیہڑا سُورجاں دے پاس ہی رہیا
کاہدا دیپ جو نہ سجیا بنیریاں دے نال

سُن پانیاں دے گیت تے روانیاں دا راز
تک بندشاں اوہ پتھراں کناریاں دے نال

وٹے فیر وی نہ ندیاں اوہ سنگمی سجھا
مٹھے پانی جا ملاؤندیاں نی کھاریاں دے نال

کاہدی لو جو نہ ٹکری ہنیریاں دے نال
رہی اٹکی جو سرگھی سویریاں دے نال

ناراض کانی

ناراض سی کانی جاں رُت بیمار سی
گُجھ وی ثابت لکھن توں لاچار سی

دل کتے جے وانگ کیلے جھومدا
جھومدے نوں تڑت پچھدا خار سی

تُر پیا اک دِن دُمالا بنھ کے
اوہ ہر نپُنسک سوچ توں بیزار سی

جو وی ہے چل سانجھ لئوں آ ساہمنے
اوہ ہر وبا نپٹن لئی تیار سی

ناراض سی کانی جاں رُت بیمار سی
گجھ وی ثابت لکھن توں لاچار سی

ہمتِ مرداں

قسمتاں سنگِ مختاں دا ساتھ ہے
اوہ تر گیا جس کر لیا احساس ہے

بیٹھ کے قسمتِ نوں جیہڑے جھوردے
منزلاں نوں ایہہ نہ رستہ راس ہے

روندیاں تے رب وی نہیں رتجھدا
اُسدا وی ایہہ رویہ خاص ہے

ہمتِ مرداں اتے مددِ خدا
شاعر ہاں میرا تاں ایہہ وشواس ہے

قسمتاں سنگ محنتاں دا ساتھ ہے
اوہ تر گیا جس کر لیا احساس ہے

مسیحا

اسیں ہی ہاں مسیحا اوہ، رہے ساں ٹالدے جس نوں
کسے نہیں بوہڑنا عرشوں، رہے ہاں بھالدے کس نوں

جے ہوندا اِس طرح، رہبر کدوں دا کہہ گیا ہوندا
جفر نہ دیکھدے اِس زندگی دا جالدے اُس نوں

ذاتی مُکنتیاں تک دوڑ ہی جے دوڑ سی سیمت
کدوں دی جت گئے ہوندے اوہ، گوتم نال دے اُس نوں

اساڈی کندھ وِچ بُوہا تاں ہے، پر چیخدا گھلدا
آوے گا کیویں، لبھدے ہاں دیوے بالدے جس نوں

چوہیں پائیں بنا کے رکھ بُوہے آؤن دے آؤندا
جو نغمہ پُرکھیاں چھوہیا نواں سُر تال دے اُس نوں

اسیں ہی ہاں مسیحا اوہ، رہے ساں ٹالدے جس نوں
کسے نہیں بوہڑنا عرشوں، رہے ہاں بھالدے کس نوں

سُورجاں ویڑھے

عُمر بھر جس نُون رہیا ساں بھالدا
 سُورجاں ویڑھے ہی بتیاں بالدا
 نہیریاں گلیاں توں کتراؤندا رہیا
 اوہ سی کوئی جگنواں دے نال دا

لیکھا جوکھا

پیت گئے دا لیکھا جوکھا کردے لوک
آون والے کل دی چنتا، ڈردے لوک
اج جو بیچ لیا اوہی کل وڈھن گا
کندھاں اُتے لکھیا پر نہیں پڑھدے لوک

نُجھدی بلدی

اگ دی ایہہ کھیڈ جے چلدی رہی
 ہوا وی ایس قدر ہی رلدی رہی
 پرکھ تاں کیہ پنج وی بھج جان گے
 جے کدی نُجھدی کدی بلدی رہی

میں جُگنو ہاں

ہنیری رات چوں رستہ میں اپنا چیر لاں گا
نہیں پر شوکدے دریا چ ایویں نہیں وڑاں گا
جے پل بھر بُجھ گیا سمجھیں نہ میں کوئی ڈر گیا ساں
میں جُگنو ہاں جدوں تک کھنہ نے میں فر جگاں گا

رَبِّ ورگا بھرواسا

اُپر رُکھ تے شکرا بیٹھا پیٹھاں وچھیا جال
 ویکھ چڑی نے بوٹ آ لھنے گُھٹ لئے ہکڑی نال
 ماں! بوٹاں لئی کھنباں پیٹھاں ربِّ ورگا بھرواسا
 میں ہاں نا! نہیں ہون دیاں گی بچیو ونگا وال

بندے دے بھاگ

اُلٹی سِرَج لئی سُو دُنیا پڑھ پڑھ زہری منتر
 اپنے گھر لگے تے تڑفے دُوجے گھریں بستر
 جے ایہہ سوڑی سوچ بدل کے پیار دی ڈور ودھاوے
 گُھگ و سے تے و سَن دِیوے دس ایس دا کیہ جاوے

بستی رہن والی ہے

ایہہ جھکھڑ گُزر جانا ہے ایہہ بستی رہن والی ہے
ایہہ بُہتی دیر نہیں وگنا فضا گجھ کہن والی ہے
جو گھٹا ہو گیا کٹھا ایہہ بہتی دُور نہیں جانا
مُصیبت ہے ایہہ مٹی ہر کسے سر پین والی ہے

جے پُتر ہٹّاں تے نہیں وِکدے

جے پُتر ہٹّاں تے نہیں وِکدے،
 دھیاں نہ ملن بازار گُڑے
 ایہہ سودا سچّا سودا ہے،
 ایہہ نقد نہ ملے اُدھار گُڑے
 جے پُتر ہٹّاں تے۔۔۔۔۔

ایہہ ہے دات دین کے داتا دی،
 اوہ پُت ہووے جاں دھی ہووے
 دوہاں دی آؤند مُبارک نی،
 توں کیہ جانے اوہ کیہ ہووے
 دوہاں دی ہوند دے صدقہ نی،
 پیا چلدا کار وِہار گُڑے
 جے پُتر ہٹّاں تے۔۔۔۔۔

پُتر جے آن گھراں دی نی،
 دھیاں ایمان گراں دی نی
 دھی رَونق بابل ویرھے دی،
 سکھ منگدی ہردم ماں دی نی
 کیوں ہتیا پھیر بھر وناں دی،
 کیہ ماواں دا کردار گڑے
 جے پُتر ہٹاں تے۔۔۔۔

پُتراں سنگ ویل جے ودھدی نی،
 دھیاں سنگ پھلدی پھلدی نی
 ایہہ گودیاں ویر کھڈاؤندی اے،
 خُشبواں وانگوں پلدی نی
 اوہ قد تک باغ سلامت نی،
 جیہدی خُشبو کھانی واڑ گڑے
 جے پُتر ہٹاں تے۔۔۔۔

دھی کد کمزور نمانی نی،
 ایہہ بھاگو نی ایہہ بھانی نی
 ایہہ جننی ہے راجاناں دی،
 ایہدی لئی امر کہانی نی
 ایہہ جھانسی دی سردار گڑے،
 ایہہ اڈن ہار پلاڑ گڑے
 جے پُتر ہٹاں تے۔۔۔۔

کر ہمت بدل سماج گڑے،
 چھڈ ایسے ریت رواج گڑے
 دھیاں نوں تکرری تولدیاں،
 جس بدھے پاسک داج گڑے
 ایہہ ماں لئی مٹھا مہرا نی،
 پیو سر تے بھار پہاڑ گڑے
 جے پُتر ہٹاں تے۔۔۔۔

پیر کھڑاواں

کالے بدلاں آد جُگادوں دھوتی میلی دھرتی
پر نہ داغ دھپن وِچ آؤندے کُھ جو اساں لگائے

مہک پھلاں دی دے وِچ بھاویں سو سترنگے جادو
پر اوہ کیویں سنبھالن اگنی پتھر جو پگھلائے

اِل موت دی بیٹھن خاطر لبھدی پھرے بنیرا
پنڈ نیندر وِچ گھوک ہے سٹا اِل نوں کون اڈائے

آستک تے میں وی ہاں پر رب نہیں اوہ میرا
کلپت کسے سورگ دی چابی اکیں ہتھ پھڑائے

ایہہ پینڈا تے اپنے پیریں آپے تڑنا پینا
پیر کھڑاواں پا کے کیہڑا بار بار سمجھائے

بُت دی شلاگھا

(بھارتی پارلیمنٹ وِچ شہید بھگت سنگھ دے بُت لگاؤن دی منظوری نوں سرپت)

نہیں سی غرض اوہناں نوں اوہ مر کے کدھر جاوَن گے
مٹی پیٹھ دبن گے جاں ندیئے روڑھ آوَن گے

اوہناں دے وارثاں تُوں چخا لئی کس شرف ہے دینا!
پناں ارداس توں لاوارثاں سنگ جا سماوَن گے

اوہ بن کے حرف ایکن کاغذاں تے بکھر جاوَن گے
جاں ساڈی رُوح وِچ کوتا دے وانگوں اُتر جاوَن گے

تے سُتی آتما ساڈی نوں ٹُٹب ٹُٹب کے جگاوَن گے
انت اتھاس وی اوں حرف نوں کیکن مٹاوَن گے

میں سُنیا شہر ہُن وڈے وی اوس دا بُت لگاؤن گے
اوہناں خاطر سلپیاں تے جو ٹنگے لاہے جاؤن گے؟

کئی سورج چڑھے لتھتے تے رنگ بے جھوٹا گیا تھوڑا
اوہ ماں دے کہن تے چولا بسنتی پھر رنگاؤن گے!

"چھج بولدا ہے"

جھوٹھ برابر سچ تے سچ سی رب یارو
 ہتھ نہ لگے سچ ہُن کسے سبب یارو
 پار کنارے وِلا، وانجھا پھنچے گا
 جدھر دیکھو غوطے کھاندے سبھ یارو

بھو ساغر کوئی تر آوے تاں پچھاں گے
 اتھے ودھ بھیانک بھلک تے اَنج یارو
 رہبر نے تاں سانوں ترن سکھایا سی
 دُبن کنارے کیکر پھنچا جگت یارو

جھوٹھ تے لکھ دُشالے کلغیاں لائی جا
 ننگا پھر وی ہو جانا کرتب یارو
 سورج ساہویں بیٹھا بتیاں بالی جا
 بدھو کہہ کے لنگھ جاوَن گے سمھ یارو

مُرشد نے تاں سانوں ترک پڑھایا سی
 میں نہ مانوں کتھوں سکھیا چچ یارو
 ترک گیان توں سکھنے بھانڈے ٹھہکن گے
 ٹھہکن والے بھانڈے جانڈے بھج یارو

اجے وی دُلھے بیراں دا گجھ وگڑیا نہیں
 بابے والا کلّیوں لاپے چھج یارو
 کچرا، مٹی، چھٹن تے ہی چھٹدے نیں
 چپ چھانی ہُن تاں بولے چھج یارو

غدري بابياں نوں سمرپت

(سکرامینو 10 جولائی، 2010 وچ غدر موم ریل پنجابی کانفرنس آتے اوویں رتلی میلے دے موقعے تے غدری بابیاں نوں سمرپت کوتا)

غدري بابيو پرت کے ويکھيو جے، وارث تِساں دے کيہڑے مقام پھنچے
 اوہی جوہ تے شہر گراں اوہی، پیراں ناپدے، قدم نشان پھنچے
 گونج غدر دی گونجی رہی جتھوں، اوہناں راہاں نوں کرن سلام پھنچے
 ونجے تِساں دے اوس ويو پار وچوں، دیکھن آپنا نفع نقصان پھنچے
 آکھن تِساں آزادی دے گھول اندر، کامے بھارتی کٹھیاں کرے کیکوں
 سوہن سنگھ تے لالا ہر دیاں ورگے، ہیرے چاک دامن اندر جڑے کیکوں
 آیا پڑھن سرا بھا تے برکلے سی، سبق غدر والے اُنھے پڑھے کیکوں
 برکت اللہ دی قبر تے بیٹھ روئے، اتھتے سُنّیا، بیت گئے ورھے کیکوں
 چڑھے دیس آزادی لئی جتج لے کے، سہرے سراں تے کس طرح دھرے کٹھے
 ذات پات تے دھرم نوں رگھ پاسے، کیکن بابیولڑے تے مرے کٹھے
 ڈھٹھے پیاں دی کس طرح بنی ہمت، رسے پھانسیاں تے چڑھ کے پھڑے کٹھے
 چشم دید اتھاس گواہ ساہویں، قبریں پئے کٹھے سویاں سڑے کٹھے
 اسیں ہو کے وی نہیں آزاد ہوئے، لوک پچھدے پھرن سوال اوہی
 اچّا ہور اچّا، نیواں ہور نیواں، چاہی تِساں گجھ ہور، تے ہور ہوئی

بدلے گھوڑسوار ہی گھوڑیاں دے، چاچک رہی، لفام تے ڈور اوہی
 دیئے دوش ہُن دھاڑوی کیہڑیاں نُون، ڈولی جدوں کہاراں نے آپ کھوہی
 بابے آکھدے ہنہلا مار اٹھو، سُنپنا سُنتیاں ناہیں ساکار ہووے
 تِر پئے دیس واسی جدوں ہو کٹھے، نہ ایہہ کارواں پھیر کھلہیار ہووے
 ہوک دلاں دی غدر تہ گونج بندی، لفام آدمی جدوں دُشوار ہووے
 ایس گونج اگے بھورا ٹھہرنی نہیں، نیلی، پیلی جاں لال سرکار ہووے

نواں جگ

اوس جگ دا انت ہويا، اس دا آد ہويا
حیران اس لئی ہاں، بڑی دیر بعد ہويا

اوہ دب گیا ہے آپے، آپنے ہی بھار پیٹھاں
جگ بدلا طلسم، تاں بن آواز ہويا

اس رُت وِچ بڑا گُجھ، جھڑنا تے پھر پُنگرنا
سبھ سنورنا اوہ تانا، بانا خراب ہويا

اِس دُور وِچ نہ رہنے، رنگ نسل دے بکھیڑے
 ہر دھرم وِچ ملے گا، بندہ آزاد ہويا

ہُن دھرت ماں دے سارے، روسے تے طعنے مہنے
 گن گن کے لاہ دیاں گے، جو وی حساب ہويا

پیسہ پیر نہیں ہے

پیسہ پیر نہیں ہے تڑ گئے پیراں نے فرمایا
جو فرمایا اوس تے اوہناں تڑ کے آپ وکھایا
لالو دے گھر ویکھو کھاں اَنج کھڑا پیر کھلوندا
کتھن اکھوتی پیراں، اوہناں پیراں دا جھٹھلایا

ایہہ تاں پیر فقیری دعویٰ رسی وی نہیں کردے
ڈھونگ بنا کے بیٹھ گئے نی، اُچے ول چوہ گردے
لالو دے پنڈ کرم کانڈ، اگیان ہنیرا چھایا
کتھن اکھوتی پیراں، اوہناں پیراں دا جھٹھلایا

چیلیاں دے وی وارے جایئے فرق مول نہ کردے
رَب سمجھ کے ہر منجی دے جا پاوے گھٹ پھردے
منجیاں والے رَب ہی جانے کنج سمجھن ہمسایہ
کتھن اکھوتی پیراں، اوہناں پیراں دا جھٹھلایا

چارہ ساز بنائے جیہڑے کرتے پھر بے چارے
 پیسہ پیر جو موٹو لکھتا سرکارے دربارے
 مکھن شاہ نوں پھیر پئے گیا کرنا پنڈھ سوایا
 کتھن اکھوتی پیراں، اوہناں پیراں دا جھٹھلایا

پیر کھڑاواں پا کے کیہڑا اوہنیں راہیں آوے
 دس واری سمجھائی جیہڑی ہُن کیہڑی سمجھاوے
 اجے نہ لتھا سِروں ساڈیوں پہلا قرض چڑھایا
 کتھن اکھوتی پیراں، اوہناں پیراں دا جھٹھلایا

تاں مٹاں

دھرم اُتے ایمان ایہہ جیون ہے جاں نہیں
 جیون نوں ایمان بناویں تاں مٹاں

کندھاں دے وگن جو ول کے بیٹھ گیاں
 وگن توں گل باہر لیاویں تاں مٹاں

کٹاں وِچ جو گجھے منتر دینا ایں
 صاف صاف اوہ گل سمجھاویں تاں مٹاں

ایہہ پڑیاں وِچ وِچن والی چیز نہیں،
 پڑیاں اُتلے لیبل لاہویں تاں مٹاں

ہر منجی دے پاوے گھٹدا پھردا ایں
'لادھو رے' پھر گُوک سُناویں تاں منّاں

ویدانتی دی دھونس جو ہر دم دینا ایں
گندھ تے لکھیا ہی پڑھ پاویں تاں منّاں

اوہ جو پیر کھڑانواں پا کے تُریا سی
تُر کے اوسے راہ دکھاویں تاں منّاں

چچی نُون لگا کے بنیں شہید پھریں
آپ، تے سارا بنس، لُٹاویں تاں منّاں

سُن امبر شہزادیئے

منگھ دی اِس ان منگھتا دا شکار ہوئی دھرتی، امبر دی شہزادی کول، ہُن دھرت بھگوڑا آدمی جس دا در
ملن لئی اُتاولا ہو یا پیا ہے، فریاد کردی ہے:

سُن	امبر	شہزادیئے،
میں	منگاں	تیری خیر
میں	دھرتی	تیری بھین ہاں
ناں	سمجھیں	مینوں غنیر

ایہہ	جُگاں	پُرانی	گلن	نی
اسیں	نچیاں	ساں	بھر	زور
میرے	کَلگی	وِج	ہتھ	چھٹ گئے
میں	ڈگ	پئی	کدھرے	ہور

پھیر	سے	دی	دھوڑ	نیں
میرا	ٹھنڈا	کر	تا	تاء
میں	آدم	یار	بنا	لیا
گئی	تینوں	بھُل	بھُلّا	

میں سبھ گُجھ اِس نُوں سوئپیا
 ایہدے گُنجاں ہتھ پھڑا
 میں آپوں مٹی ہو گئی
 میرا اَجے نہ لتھا چاء

پر اَنج تک آئی سمجھ نہ
 ایہہ کیسی آدم ذات
 مینوں وڈھ بنائیاں ڈھیریاں
 میں روندی رہی دِن رات

میرا چونڈھ کلیجہ کھا گئے،
 ایہدے دھرم نسل تے ذات
 کَنج بجھیاں مُشکاں میریاں
 آ پاویں فی اک جہات

میں گن نہ سکی دگھ نی،
جو دتے مینوں ایں

میرے ہیروشیما سلگھدے
میرے ناگاساکی ویکھ

میرے ساغر زہراں دیاں
میرے زخمی گل دریا
میرے لوں لوں بھریا زہر نی
ہو روگی گئی ہوا

ایہہ پر بت ساغر چھاندا
کہڑا لیا سو لال گنوا
جو وسط گنوائی دھرت تے
پھرے لبھدا وچ کھلاء

مینوں کینسر روگ لگا کے
 ہُن اُڈ پیا تیری ول
 مینوں حسد نہیں تیرے نال نیں
 میں تاں اَنج مری جاں کلّ

مینوں فکر کہ توں انہول ہیں
 تیرے آیا آدم چور
 توں نازک سُچی کلی ایں
 ایہہ بوٹاں والا بھور

ایہہ کلیاں سُنکھدا مسل کے
 ڈالی سنے مروڑ
 ایہہ کھوجاں کردا موت تے
 ایہنوں نہیں زندگی دی لوڑ

پہلاں اگھ ملاؤن توں
 ایہنوں پچھیں نی اوہ گل
 جد چونہ پیاں، تے کھڑا سی
 میرے بار بروہاں مل

اج اوہیو کایاں پلٹ کے
 آیا در تیرے تے چل
 نی ایہہ دھرت بھگوڑا آدمی
 کتے جائے نہ تینوں چھل

روح میرے پنجاب دی

پنجاب دی راجدھانی چندی گڑھ دا جنم 1956 وچ کسے الوکار گڑی دے جنم وانگ ہو یا سی۔ راجدھانی دے پہلے چیف کمیشنر ڈاکٹر مہندر سنگھ رندھاوا دے کارج کال ویلے چندی گڑھ 1968 وچ، اوناں دی پردھانگی پٹھ پہلاروز فیسٹیول منایا گیا سی، جو آج بین الاقوامی پدھر تے منایا جاندا ہے۔ اس الوکار گڑی دی 16 ویں سالگرہ تے 7 اپریل 1968 وچ منائے گئے اس پلٹھی دے روز فیسٹیول وچ پشورا سنگھ دھلوں ولوں پڑھی گئی سمنائنت کوتا :

جد روح میرے پنجاب دی،
 چھپ بیٹھی ایس میدان
 اوہنوں لبھن کھوجی چڑھ پے
 بندے سگھر سجان
 آ پیراں لبھیاں ماہراں
 لا لا لکھ انمان
 ایہدا روپ تصور تک کے
 سبھ چکر لگے کھان
 ایہہ جھلک انوکھے حسن دی
 ساڈی کر گئی نیند حیران

اساں سدیا لی کر بوزیر
اوس لیتی مرض پچھان
اوہ مالک سچی کلا دا
اوہدے چرچے وِج جہان
اوس پھڑیا تِسا عقل دا
ایہدے لگا نقش بنان
اوہدے نال میرے انجینر
ایہنوں جٹ گئے گھرن گھران

ہُن ہو گئی مُتیار ایہہ
تے اج چڑھی پروان
ایہنوں چّتی دوے ہمالیا
ہتھ سر تے رکھے آن
ایہدے نین کٹورے جھیل دے
اج اڈدے پنچھی پھاہن
ایہدی زلف دی چھاویں کھیڈ دے
میرے سیکڑیٹ، ودھان

ایہدا عشق رندھاوا صاحب نوں
 ایہدے کھچ لیاا پاس
 اوس جیوں جیوں چڑیاں ایس نوں
 ایہدی تیوں تیوں نکھری آس
 ایہدی مانگ بھری گل موہر نین
 ایہدے کئی امل تاس
 متھے بندی لائے رسیلیا
 ایہنوں شیشہ دوے آکاش
 ایہدے بلھیں لگ رُکمنجی
 اک رنگ بھرندی خاص
 ایہدی وینی چوڑا کیسیا
 تک مجنوں بھئے اداس
 ایہدی جھانجر پھلی شرینہ دی
 جیہدی چھن چھن وچ آکاش
 ایہنوں پلکھن چھاواں کیتیاں
 ایہنوں سنبل آئے راس
 ایہنوں پیل پتیاں سوہندیاں

ایہنوں بوہڑ دین دھرواس
 رائل پام جہیاں گولیاں
 ایہدے پہریدار اشوک
 ایہدے مابو ورگے سنتری
 جیہڑے موت کھلوندے روک
 روز گارڈن ایسدا
 کوئی جت دا حصہ
 ایہدی ڈالی ڈالی گاوندی
 کسے سوتنی دا قصہ
 *سندری *اک یونان دی
 جاں عاشق توں کتراء
 چھپ بیٹھی مندر جا کے
 اک پھل دا روپ وٹاء
 تد دیوی سچے پیار دی
 اوہدا رگھیا نام گلاب
 اوہدے عاشق تد توں بھٹکدے
 تے پھردے نی بیتاب

نہ رنگِ نویں نہ بدلِ نی
 تے نہ ساتھوں شرما
 تینوں پھرے پشورا دُھونڈا
 کڑے ہُن تے نظرِ ملاء

* * یونانی مٹھاس

لینڈسکیپ پلانٹ میٹریل

1۔ لی کاربوزیر، فرانسیسی ٹاؤن پلینز (آرکیٹیکٹ)

2۔ مہندر سنگھ رندھاوا جو اُس سے چیف کمشنر سن

آ کنڈیا تینوں سینے لاواں

آ کنڈیا تینوں سینے لاواں
 درد سُنواواں دِل دا
 پھلّاں نوں کوئی کی آکھے
 جد نہیں ہُنکارا ملدا
 آ کنڈیا ----

پنکھڑیاں نوں ہر کوئی چُچے
 لوچے پریت لگانا
 سَنگی بن توں ویکھ لیا
 پھلّاں دا ہور ٹکانا
 کلیوں پھلّ بنے تے مہکے
 دِل تاں ہاھی مچلدا۔
 آ کنڈیا ----

جُگاں جُگاں توں ساتھ گُلابی
 توں وچوں کی کھٹیا
 جا! حُسن دے پہریدارا
 خُود دِن دیویں لُٹیا
 توں لُٹیا میں پُٹیا او یارا
 حشر دوہاں دا ملدا
 آ کنڈیا ----

کاہدی سزا ملی ہے تینوں
 کیہ کر پیٹھوں پُٹھا
 پھلاں دے گھر چمک مہک
 پر توں رُٹھے دا رُٹھا
 خوشبو - چور پکھنڈی جاں توں
 رات براتے ملدا
 آ کنڈیا ----
 گُجھ تے بول دلاں دی اڑیا،

بن پُچھیاں میں دسی۔
 کس دی خاطر خار بن گیوں
 کون تیرے من وسی۔
 چُھن تیری میں ہس کے سہ لاں
 بھیت سُناویں دِل دا
 آ کنڈیا ----

قربانی

وِچ سمندر جا کے مردی مر جاندی ہے
پر اوہ سچی لوک کہاوت کر جاندی ہے
دُور پہاڑوں گاگر چلی، ندی نہانی
پھوہی پھوہی کر کے ساغر بھر جاندی ہے

ٹھلھدا نہیں دریا

(مدھ پُرب دی اُتھل پتھل دے ناں)

سورج اتھے دِن دیویں کل ڈیا سی
 چن وی تکیا اِس گُٹھوں اج چڑھیا ہے
 کاواں نے جو رل کے گونج چرائی سی
 کاواں نوں اج گونجاں آ کے پھڑیا ہے
 اوہ بھلڑ وی بھلا لوکیں بھل جاندے
 دِن دا بھلیا شام جو ویٹھے وڑیا ہے
 پانی دی اک بوند بوند جد مل جاندی
 ٹھلھدا نہیں دریا اوہ وگدا بھریا ہے
 وار شاہ دے کولوں وی اوہ بجھیا نہ
 کھیڑے ہارے لکھ وسیلہ گھڑیا ہے
 توں وی ندی شوکدی اندر وڑ نہ بہیں
 اوہ نہیں لبھا اُلے رُخ جو وڑیا ہے

اوہی ہے ایہہ ستارہ

(امریکہ دیاں 2008 دیاں چوناں دے ناں)

اوہی ہے لَشکِ اِسدی، اوہی ہے ایہہ ستارہ
سرگھیاں دا سُوچک، پر بھات دا اِشارہ

اِس توں پنا وی انبر تارے انیک سوہندے
اِس نال تارہ منڈل دا ہور ہی نظارہ

کل وی اُڈیکدے سی اوہ قافلے کھلوتے
*اوہ بُجھ گیا اچانک، *ایہہ لَشکیا دوبارہ

تدوی تے قافلے سی، ایسے اُمید تڑ پئے
 افسوس کٹ گئی راہ، *بدلی کوئی آوارہ

ایہہ واٹ ہے لمیری، رات گھپ ہنیری
 نوحا دا پور بھریا، دُور ہے کنارہ

ہُن قافلے پچ ویکھو رلیا نہ چور ہووے
 چوراں تے *راہزن لئی چانن نہیں گوارا

* اوہ : جے. ایف. کے

* ایہہ : اوباما

* بدلی کوئی آوارہ : قاتل

* راہزن : ڈاکو، دھاڑوی۔

تُوں ساتھوں مٹّھ نہ موڑیں

تُوں ساتھوں مٹّھ نہ موڑیں، اسیں گُجھ لین نہیں آئے
تیری سو بھا ای سُن کے آ گئے ساں، رہن نہیں آئے

اساں پردیسیاں دی، جوگیاں والی ہی پھیری ہے
ہے کٹّنی سفر وِچ ساڈی، تاں اتھے بہن نہیں آئے

تُوں ایہو آکھیا سی نہ، سراں ہے ایہہ مُسافر لئی
اسیں پاہرو بنے ہاں، اِس سراں وِچ سون نہیں آئے

دِلاں دی طرب وی چھڑیں، کہیں خاموش وی رہیو
اسیں کوئی ایسیاں باتاں، تاں اتھے پاؤن نہیں آئے

بنے ناہیں پُھل جاں تارہ، رتا وی ہرکھ نہیں سانوں
اجائیں اتھرو دی جون وی، پر جین نہیں آئے

کسے نے کیہ پتہ کولوں، بنا کے کیہ کیہا ہونا
سراں دے بھار آئے ہاں، وگوچا لاہون نہیں آئے

جے منگ کے ہی لیا، تے کیہ لیا دربار تیرے چوں
ترا دیدار وی ہووے نہ، ایہہ وی سہن نہیں آئے

چھنکنے

خالی چھنکنے چھنکا کے، سانوں نہ ورایا کر
ساڈی اک نہیں سُننی، سانوں نہ بُلایا کر

نہ ساتھوں دُور ہی جاویں، نہ ساڈے کول بہہ راضی
جے ٹس توں مَس نہیں ہونا، تاں قصے نہ دُہرایا کر

تیرا نھورا، کہ ساڈے دل چ کِیہ ہے کِیہ پتہ تینوں
تُوں سبھ گجھ جان کے ایویں، بہانے نہ بنایا کر

تیرے نغمیاں وِج ہے کتے دس ذکر تک ساڈا؟
تُوں باتاں رہن دے باتاں، بُتنگڑ نہ بنایا کر

جے سچی گل سُننی آکھنی، فِطرت نہیں تیری
 گلاں دھی نُوں کہہ کے، نونہاں نوں نہ سُنایا کر

اسیں تے دِلوں ہاں تیرے، ہے تیرے ہی دِلوں رہنا
 ذرا جیہی اگھ کھلن تے، نہ ایویں کھسک جایا کر

نال سلوک دے بول وے ماہی

نال سلوک دے بول وے ماہی،
 بول نہ پھکڑے بول
 نین نیناں دی کرن مجوری،
 پر نہ سہن قبول
 نال سلوک دے بول

اوہ میلے ہر روز منائیے،
 ایہہ میلہ اک واری
 دیکھیں اس وِچ کھوہ نہ پہیے،
 اکو وست پیاری
 پھڑ لے نال پھڑا دے اُنکلی،
 رہیے کولو کول
 نال سلوک دے بول

تُوں ساڈے انگ سنگ رہیں،
 نہ دُنیا رہے پرانی
 تُوں رُس جاویں تاں پھر ساڈی،
 ہونی نہیں رسائی
 بن تیرے ایہہ میلہ سکھنا،
 خالی ڈھول ڈھول
 نال سلوک دے بول

اک تیری مُسکان چ ساڈے،
 لَشکن چن ہزاراں
 چاننیاں خُشبواں سانوں،
 تیرے نال بہاراں
 تیرے باجھوں چپٹی دھرتی،
 کیہڑا آگھو گول
 نال سلوک دے بول

دُور سُرگ توں اساں رکیہ لیناں،
 ساتھ نبھے اک تیرا
 اوس سُرگ وِچ جاں نہ ملیا،
 تیرا چہرا مُہرا
 ایسے دھرت سمائے اوہ وی،
 چارے طبق پھروں
 نال سلوک دے بول

لیلیٰ خالد

25 سال دی لیلیٰ خالد 1969 وچ روم توں اتھن ول جانے TWA ہوائی جہاز نوں اغوا کر کے پٹھرو (لندن) ہوائی اڈے تے اُتری سی۔ اس قسم دی شاید ایہہ پہلی گھٹنا سی جو اک فلسطینی مُنّیّار ولوں انٹراشری پریوار ساویں فلسطینیاں دی ہونی بارے روس پرکٹ کردیاں اُتاری گئی سی، جس وچ کسے دا وی کوئی جانی جاں مالی نقصان کرن دا منشا نہیں سی تے نہ ہی ہویا سی۔ اوس چٹھوں جو واپریا اوہ ہُن اتھاس ہے۔ ظاہر ہے اس کوتا دا آرنجھ 1969 وچ ہی ہویا سی اتے سماپتی 2011 وچ!

جد لیلیٰ خالد چٹھیا،

اک کے آخر کار

میرا تمبو سر نہیں ڈھکدے

میں ہو گئی آں مُنّیّار

اسیں دیس بیگانے رہ گئے،

گئے کٹن ساں دن چار

اسیں کیویں سراہیے اوس نوں،

ساڈا لٹیا جس گھر بار

آپنے گھر مُڑ جان دے،

کوئی دسے نہ آثار
رب ہمتاں آپے دیتیاں،
اوہ تڑ پئی ہو تیار

اوہ چڑھ پئی نیلے امبریں،
ہوا تے ہو اسوار
ہیفا ہیفا گوکدی،
لنگھ ست سمندر پار
اوہدی جہانجر چھنکی ہیتھرو،
گئی یورپ وچ چھنکار

اوہدے پین بھلیکھے تھاں تھاں،
اتے کمبی ہر سرکار
اودوں چوڑا شکی بن گیا
تے سانولی ہر مٹیاری
تد وی اس پر یوار نے،
اوہدی چھڈی گلن وسار
کیمپاں وچ رلیندیاں،
انج پُشناں لنگھیاں چار

بے وطنائے، بے گھراں دی،
 جد کسے نہ پچھی سار
 اس نہ انصاف ترا سدی،
 لیا رُوپ کُرُوپا دھار

اک دھر نجلی لشکدی،
 بن گرجوں سُدی ساڑ
 دُوجی بلدا برکھ ہے،
 اگت اُتے اسوار
 ایہہ کھیڈ اگن دی کھیڈ دے،
 اساں دوہاں جانا ہار

اُٹھ دین دُنی دے مُنصفا،
 سانجھ آپنا پریوار
 گھر سبھناں نوں لوڑیئے
 سبھناں نوں رُزگار
 سبھ کوٹ کچھری کھول دے،
 ہُن ہور نہ سوچ وچار

بابا نجی

کول شاعر

پشورا سنگھ ڈھلوں جی ہوراں نال میرا دوہرا رشتہ ہے، اک تاں شاعر ہوون دا دوجا
لاہوری ہون دا۔ میرا لڑکپن وی لاہور گزریا تے ڈھلوں ہوراں دی جمن بھوں وی جلو موڑ
لاگلے اک پنڈ جنڈیالا ہے۔ ونڈ توں پہلاں میرے تے ڈھلوں جی ہوراں دے وچالے
کوئی نہر کوئی کھالا نہیں سی پیندا۔

ونڈ دی ونڈ اجیہا ونڈیا ہے کہ ہُن اسیں اوس ہونی نوں یاد کر کے اپنیاں اکھاں سلھیاں
کر بہنے ہاں، ایہہ کہہو جیہی ہجرت سی جیہڑی اساں اپنے ہی گھرتوں گھر اندر نوں کیتی
ہے۔

میں امرتسر جمیا۔ میرا ٹبر پڑاوتھوں اٹھ کے اج دے غازی آباد آ ویا۔ تے ڈھلوں جی
ہوراں دا ٹبر ونڈ پچھوں بھکھنے جا بیٹھا۔ انج ایہہ تبادلہ ہويا۔

بابا سوہن سنگھ بھکھنا ہوراں نوں کون نہیں جاندا۔ میرے لئی ایس توں دڈا میرا کیہ سبھاگ
ہو سکدا ہے کہ اج میں جیہڑے دو اکھر رنج رہیا ہاں اوہ سوہن جی ہوراں دے کسے جی
بارے نیں۔ پشورا جی ہوراں دی شاعر ہوون توں دکھ اک وڈیائی ہور ایہہ وی دسدی
ہے کہ اوہناں دا تعلق اپنی دھرتی لئی جوجھدے ٹبر جیہناں اپنا سارا گجھ اپنے نظریئے دے
ناویں لا دتا، اوس نال ہے۔

پشورا سنگھ جی ہوراں دی وڈیائی دا دوجا گن اوہناں دی بُت گیری تے بولی دی سوہنی
ورتوں وی ہے۔ اوہناں دی نظم دھیاں پڑھ کے بہت ودھیا لگا، جس وچ اوہناں ایس
ونکرے تے سدھی سدھی چوٹ کیتی ہے جیس کارن اسیں اک جی نوں تاں بہت
وڈیاونے ہاں پر دوجے نوں ہند دے ہاں۔ میری اپنی شاعری دا وی موضوع انسانی مسائل
تے ایہہ نکلے نکلے احساس ای ہوندے نیں، انج لگدا ہے جو میں آکھنا سی اوہ پئے
آہندے نیں۔

میں آس کردا ہاں کہ ڈھلوں ہوری ہمیشہ انج دا ہی سُلکھنا لکھدے رہین۔ میں شاہ مُکھی
وِچ اوہناں دی ایس کتاب نوں دلوں بجانوں جی آیاں آکھدا ہاں تے آس کردا ہاں کہ
ایہہ سلسلہ ہمیشہ جاری رہوے گا۔

بابا نجی، لاہور

05-04-2011

کول شاعر

پشورا سنگھ ڈھلوں جی ہوراں نال میرا دوہرا رشتہ ہے، اک تاں شاعر ہوون دا دوجا
لاہوری ہون دا۔ میرا لڑکپن وی لاہور گزریا تے ڈھلوں ہوراں دی جمن بھوں وی جلو موڑ
لاگلے اک پنڈ جنڈیالا ہے۔ ونڈ توں پہلاں میرے تے ڈھلوں جی ہوراں دے وچالے
کوئی نہر کوئی کھالائیں سی پیندا۔

ونڈ دی ونڈ اجیہا ونڈیا ہے کہ ہُن اسیں اوس ہونی تُوں یاد کر کے اپنیاں اکھاں سلھیاں
کر بہنے ہاں، ایہہ کیہو جیہی ہجرت سی جیہدی اساں اپنے ہی گھرتوں گھراندر تُوں کیتی
ہے۔

میں امرتسر جیا۔ میرا ٹبر پٹر اتھوں اٹھ کے اج دے غازی آباد آ ویا۔ تے ڈھلوں جی
ہوراں دا ٹبر ونڈ پچھوں بھکھنے جا بیٹھا۔ انج ایہہ تبادلہ ہويا۔

بابا سوہن سنگھ بھکھنا ہوراں تُوں کون نہیں جاندا۔ میرے لئی ایس توں وڈا میرا کیہ سجاگ
ہو سکدا ہے کہ اج میں جیہڑے دو اکھر رچ رہیا ہاں اوہ سوہن جی ہوراں دے کسے جی
بارے نیں۔ پشورا جی ہوراں دی شاعر ہوون توں وکھ اک وڈیائی ہور ایہہ وی دسدی
ہے کہ اوہناں دا تعلق اپنی دھرتی لئی جو جھدے ٹبر جیہناں اپنا سارا گجھ اپنے نظریے دے
ناویں لا وتا، اوس نال ہے۔

پشورا سنگھ جی ہوراں دی وڈیائی دا دوجا گن اوہناں دی بُت گیری تے بولی دی سوہنی
ورتوں وی ہے۔ اوہناں دی نظم دھیاں پڑھ کے بہت ودھیا لگا، جس وچ اوہناں ایس
وتکرے تے سدھی سدھی چوٹ کیتی ہے جیس کارن اسیں اک جی تُوں تاں بہت
وڈیاوونے ہاں پر دوجے تُوں ہند دے ہاں۔ میری اپنی شاعری دا وی موضوع انسانی مسائل
تے ایہہ نکلے نکلے احساس ای ہوندے نیں، انج لگدا ہے جو میں آکھنا سی اوہ پئے

بابا نجمی

ISBN: 978-81-8299-110-2

ماں بولی ریسرچ سینٹر، لہور

Maan Boli Research Center, Lahore